

თვერიამ

ფასი ნომრისა 10 კაპიკი.

თვერიამი
ნომერი № 4

პირა, 26 მარტი

ყოველკვირეული გაზეთი

ფასი წლის დამლევამდის 3 მან.; ხუთი თვით 2 მან. | 1877—1906 | ადრესი: ცფულისი, ფრეილინის ქ., № 5. ცფლევ. № 922.

„ივერიის“ შარშანდელ ხელის მომწვდომი, რომელთაც გაზეთის წლიური ფასი სრულად ჰქონდათ გადახდილი, ამ ნომერთან ერთად ურიგდებით პრემიები № 8—11.

სარჩენი:—საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალია, ფ. გოგიჩაიშვილისა.—დღევანდელი ვითარება, მოყვრისა.—კერძო საკუთრება და მთავრობა,—ლისა.—ცხოვრება და ხელმოწერა, კ. ა. ს. ა.—კალმანხელიძე, ლექსი აკაკისა.—პრესის თავისუფლება და ბიუროკრატია, ს.—ა. — გადასახადი შემოსავალზე, გ. მ.—ისა.—ეროვნება ისტორიაში (პ. ლავროვის „ისტორიულ წერილებიდან“), თარგმანი დ. ჭოღველისა.—მაროკოს საქმე, დ. უ.—ძ.—სა.—უძმოს—ძმა, ვ. ვ.—ფ.—ფაივლისი.

სამართველოს მკლესიის ავტოკეფალია

ამ რამდენისამე დღის წინად გაზეთებში დაბეჭდილი იყო სოხუმის ოლქის სამღვდელოების გადაწყვეტილება, რომელიც საქართველოს ეკლესიის მდგომარეობას შეეხება. ხსენებულ ოლქის სამღვდელოებაც ისე, როგორც სამღვდელოება ამერიკეთისა, თხოულობს საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენას და მის განცალკევებას რუსეთის სინოდისაგან. ამგვარად დღეს აღარ არის დარჩენილი არც ერთი კუთხე საქართველოსი, რომლის სამღვდელოება ავტოკეფალიის მოთხოვნას არ მიჰკედლებოდეს და სინოდის ოპეისაგან განთავისუფლება არ მოეთხოვოს. საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის მოთხოვნა საზოგადო სურვილი და მიწრაფება ჩვენებურ სამღვდელოებისა და, გვგონია, ქართველობის თვალსაჩინო ნაწილისაც. ეს მოთხოვნა სამღვდელოებისა იმდენად საერთო და ენერგიულ ხასიათისა შეიქმნა, რომ რუსეთის სინოდმაც ვეღარ წაიყრუა და მის გამო თათბირი გამართა. დღეს ეს საკითხი სინოდშია გადატანილი და ქართველი სამღვდელოებაც ჯერ-ჯერობით სინოდის გადაწყვეტილებას უცდის.

მთელი ერის რელიგიური რწქენა და მისი სარწმუნოებრივი ორგანიზაცია დიდმნიშვნელოვანი საზოგადოებრივი მოვლენაა და ამიტომ მისი რეფორმა ათეისტურ პრესისაგანაც კი დიდად საყურადღებოა. როგორ უნდა ვუყურებდეთ ჩვენ, კლერიკალიზმის მტერნი, საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის საკითხს, რომელიც დღეს წამოყენებულია? საქართველოს ეკლესიის განშორება რუსეთის სინოდისაგან არსებითად პროგრესული მოვლენაა თუ არა და შეიძლება თუ არა მხარი დაუჭიროს მას დემოკრატია?

როგორც მოგვხსენებთ, დემოკრატია აღიარებს რწმენისა და სინდისის თავისუფლების პრინციპს და ამიტომ იგი წინააღმდეგია ყოველგვარ ძალდატანებისა სარწმუნოების საქმეში. ასეთი თუ ისეთი რელიგიური რწმენა და შეხედულება თითოეულის სინდისისა და სულიერ მიდრეკილების საგანია, და ამიტომ სახელმწიფო არავის არ უნდა უხდიდეს სა-

ვალდებულოდ ამა თუ იმ სარწმუნოების აღსარებას და არც ერთ სარწმუნოებას არ უნდა აძლევდეს უპირატესობას. ამ პრინციპიდან გამომდინარეობს შემდეგი მოთხოვნილება: ეკლესიის განცალკევება სახელმწიფოსაგან და სკოლისა—ეკლესიისაგან. ამ მოთხოვნის თანახმად, არც ერთ სარწმუნოებას არ ეძლევა უპირატესობა სახელმწიფოში,—ყველა სარწმუნოება სწორუფლებიანია და მის საქმეებში სახელმწიფო არ ერევა: არც სასულიერო პირების დანიშნვა-დამტკიცებას ეხება და არც საერთო გადასახადებისგან ჯამაგირებს აძლევს სამღვდელოებას. ამ შემთხვევაში ეკლესია წარმოადგენს მორწმუნეთა კერძო კავშირს, რომელნიც თვითონ აწესრიგებენ თავის საეკლესიო ორგანიზაციის საქმეებს და საკირო ხარჯებსაც თვითონ ეწევიან. აქ არავინ ვალდებული არაა, გადასახადი იხადოს იმ სარწმუნოების საკიროებისათვის, რომელსაც არ თანაუგრძნობს ან არ ეკუთვნის. ახალი თაობაც პატარაობაში, როცა გონება ჯერ კიდევ განუვითარებელია და ადამიანს თავისუფლად რწმენის შეთვისება არ შეუძლია, იძულებული არაა შთაინერგოს გულში ამა თუ იმ სარწმუნოების პრინციპები, ვინაიდან დაბალ სასწავლებლებიდან გამოდევნილია საეკლესიო სწავლება და სკოლა განთავისუფლებულია ეკლესიის გავლენისაგან.

ეს არის ეკლესიის შესახებ მთავარი პრინციპები დემოკრატისა, რომელსაც ჩვენც ვემხრობით. რამდენად ახორციელებს ამ პრინციპებს საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენა? რასაკვირველია, ეს იმაზეა დამოკიდებული, თუ რა კონკრეტული შინაარსი უდევს თვით ავტოკეფალიის მოთხოვნას. საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალია ნიშნავს მის განშორებას და განთავისუფლებას რუსეთის სინოდის ოპეისაგან. ჩვენებური სამღვდელოება თხოულობს საქართველოს ეკლესიის განთავისუფლებას და ძველებურ კათალიკოსობის აღდგენას. მაგრამ სინოდისაგან განთავისუფლება არ მოაწივებს აუცილებლად, რომ „განთავისუფლებულ ეკლესიის არსებობა დემოკრატულ პრინციპებთან იქნება საცხებით შეთანხმებული. მთავარი საკითხი აქ ის არის, თუ რა დამოკიდებულება ექნება ეკლესიის სახელმწიფოსთან. სამწუხაროდ, ჩვენ არ გვქონია შემთხვევა გავცინო ამ მხრივ ავტოკეფალიის პროექტი და ამიტომ დანამდილებით არ ვიცით, თუ რა აზრისაა ამის შესახებ სამღვდელოება. მარტოდღენ მოსაზრებით კი აქ შესაძლებელია შემდეგ სამ გზაში ერთი რომელიმე ჰქონდეს მას არჩეული.

პირველი: საქართველოს ეკლესია შორდება სინოდს და იმავე დროს შორდება სახელმწიფოსაც. იგი თავის შესახად არავითარ ჯამაგირებსა და სუბსიდიებს არ სთხოვს სახელმწიფო ხაზინას და ამგვარად თავის თავს მორწმუნეთა კერძო კავშირად აღიარებს, რომლის ხარჯებსაც თვით კავშირის წევრები აკმაყოფილებენ.

მეორე: საქართველოს ეკლესია შორდება სინოდსა და სახელმწიფოსა და, მასშასადამე, მატერიალურ კავშირსაც სწყვეტს სახელმწიფო ხაზინასთან, მაგრამ ამასთანავე თხოულობს, რომ თავის სამღვდლოების შესანახად მას დაუბრუნდეს ის საეკლესიო ქონება, რომელიც, საქართველოში ეკლესიის ავტოკეფალიის გაუქმების დროს, ხაზინამ წაიღო და დღესაც მას აბარია.

მესამე: საქართველოს ეკლესია შორდება სინოდს და იმავე დროს რჩება შეკავშირებული სახელმწიფოსთან. და რადგან ყოველ სახელმწიფოში, სადაც ეკლესია სახელმწიფოსთან არის შეკავშირებული, სამღვდლოების შესანახ ფულს მთავრობა მცხოვრებლებისგან აგროვებს ძალდატანებით და სამღვდლოებს ინახავს, ამიტომ საქართველოს სამღვდლოებაც მოითხოვს, რომ იმ საზოგადოებასა და სახელობებიდან, რომელსაც სახელმწიფო მიიღებს ხოლმე წლიურად საქართველოს მცხოვრებლებიდან, და აგრეთვე ხაზინის ხელში დაცულ საეკლესიო ქონებიდან მას, მიუხედავად სინოდისაგან განშორებისა, ჯამაგირები და დახმარება ეძლეოდეს წინანდებულად.

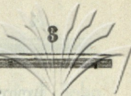
სამივე ეს კომბინაცია სათითაოდ არ ეწინააღმდეგება საქართველოს ეკლესიურ ავტოკეფალიის იდეას. მაგრამ ეკვევ არ ითქმის დემოკრატიულ პრინციპის შესახებაც. პირველი გზა სრული განხორციელებაა აქ აღძრულ საკითხის გადაწყვეტაში დემოკრატიულ პრინციპისა და, მასშასადამე, ამგვარ საფუძველზე ასაგებ ეკლესიურ ავტოკეფალიის მოთხოვნას ვერც ერთი ქართული დემოკრატიული პარტია ვერ გაუწევს წინააღმდეგობას. მაგრამ მეორე და მესამე მუხლად აღნიშნულ ღონისძიებით ეკლესია ისეთ უფლებებს ისაკუთრებს, რომელსაც მისთვის უარპყოფს დემოკრატია. „საეკლესიო მამულებს“ ეკლესია დაუბატონა საუკუნეების განმავლობაში; ეს არის ქონება ხალხისა, რომელსაც ისევ უნდა დაუბრუნდეს იგი. ხაზინიდან სარჩოს მიცემა სამღვდლოებისთვის ეწინააღმდეგება რწმენის თავისუფლების პრინციპს, ვინაიდან სახელმწიფო გადასახადს იხდიან ისინიც, ვისაც ეკლესია სრულიად არ ესაქიროება თავის სულიერ მოთხოვნილებათა დასაკმაყოფილებლად. ჩვენ გვგონია უმაჯრესად ეს მოსაზრება არის მიზეზი, რომ ჩვენ ბუჩი სოციალდემოკრატია მარტოოდენ „ხუცესების საქმელ“ სთვლის საქართველოს ავტოკეფალიის საკითხს და კლერიკალად მიაჩნია ყველა, ვინც ამ ავტოკეფალიის მოთხოვნას მხარს უჭერს.

ვიმეორებთ, ჩვენ არ ვიცით დანამდვილებით, თუ რაგვარს განწყობილებაში აყენებს სამღვდლოება საქართველოს ავტოკეფალურ ეკლესიას სახელმწიფოსთან. რამდენადაც გავიგონია, სამღვდლოების აზრია, დაიბრუნოს საეკლესიო მამულები და მათი შემოსავლით არჩინოს ეკლესიის მსახურნი. წარმოვიდგინოთ, რომ საქართველოს სამღვდლოება, შიშლის შიშით, უარპყოფს პირველ მუხლში მოხსენებულ დემოკრატიულ გზას და, სინოდისგან განშორებული, თავის არსებობის წყაროდ საეკლესიო მამულებს ან სახელმწიფო ხაზინის ღონისძიებას სხავს. წარმოვიდგინოთ ეს და კიდევ ერთხელ ვიკითხოთ: შეიძლება თუ არა ასეთ გარემოებაში ავტოკეფალიის მოთხოვნას მხარი დაუჭიროს დემოკრატია?

ჩვენ გვგონია, რომ ეს არა თუ შესაძლებელი, სავალდებულოცაა, და თუ ჩვენში არიან ისეთი იდეოლოგები, რომელთაც ავტოკეფალიის მომხრეობა თავიანთ „რადიკალიზმის“ შექლახველად და დამამკირებლად მიაჩნიათ,—ეს უბრალო გაუგებრობისაგან წარმოსდგება. საეკლესიო და სხვა, ისტორიის განმავლობაში, ხალხისგან წარმულ მამულების ისევ ხალხისთვის დაბრუნება არის საკითხი სოციალურ-ავტოკეფალიის მოთხოვნა კი ისტორიულ უფლებებზე დამყარებული და არის არსებითად საკითხი საწმენობრივი. დემოკრატია უნდა იბრძოდეს ეკლესიის იმ უფლებების მოსპობისათვის, რომელიც ხალხისთვის საზარალია, და ცდილობდეს სახელმწიფოს წესწყობილება ისე მოაწყოს, რომ მასში ეკლესიის არსებობა არ ეწინააღმდეგებოდეს რწმენის თავისუფლებას (ეკლესიის კერძო კავშირად აღიარება და მის მსახურთათვის ხალხის საზოგადო ქონებიდან დახმარების მოსპობა). მაგრამ ამავე დროს იგი მხარს უნდა უჭერდეს ყოველ ცვლილებას, რომელსაც დემოკრატიული ხასიათი აქვს; მხარს უნდა უჭერდეს მაშინაც კი, როცა ესა თუ ის რეფორმა მხოლოდ ნიადაგის მომზადებელია დემოკრატიულ პრინციპების განსახორციელებლად. მიმხრობისა თუ არ მიმხრობის გადაწყვეტი ის კი არ არის, რეფორმა სავსებით ახორციელდეს თუ არა დემოკრატიულ მსწრეებთან, არამედ ის, რომ თვით რეფორმის დემოკრატიული ხასიათი აქვს. მაგალითად, ყველა სოციალისტურ პარტიამ 8 საათიანი სამუშაო დღე უწყობდა პროკრამებში, მაგრამ, მიუხედავად ამისა, არც ერთს აზრადაც არ მოუვს წინააღმდეგობა გაუწიოს პარლამენტს, რომელიც სამუშაო დღეს 11 საათიდან 10 საათამდე შეამკირებს და ამკვარად მუშა ხალხისთვის სასარგებლო რეფორმას მოახდენს. მასშასადამე; მთავარი საკითხი ესაა, თუ რა ხასიათისაა თვით რეფორმა და არა ის, რომ იგი სავსებით არ აკმაყოფილებს დემოკრატის მოთხოვნილებას.

თუ ამ მხრით შევხედავთ საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის საკითხს, დავრწმუნდებით, რომ იგი თანაგრძობის ღირსია ყველა დემოკრატიულ ელემენტებისაგან მთელი საუკუნის განმავლობაში საქართველოს ეკლესია ემორჩილება სინოდს, და ამ ხნის განმავლობაში ამ უკანასკნელს არ მიუღია არც ერთი ისეთი ღონისძიება, რომელიც მიმართული არ ყოფილიყოს ჩვენი ეროვნებისა და მოქალაქობრივობის განვითარების წინააღმდეგ. ეკლესიის მსახურნი მან გადააქცია პოლიციის აგენტებად, რომელთაც დავალებული ჰქონდათ ემუშავნათ ქართველ ხალხის ეროვნულ გადაგვარებისა და კულტურულ დაქვეითების მოსახდენად. ნაცვლად ღვთის მსახურებისა და ხალხის რელიგიურ მოთხოვნილების დამაკმაყოფილებელ წმინდა სარწმუნოებრივ სამსახურისა, მან გაამრავლა ანაფორაში გახვეული ჟანდარმერია და პოლიცია. სარწმუნოება, რომელიც თითოეულ ადამიანს თავისუფალ სინდისს საქმეს უნდა შეადგენდეს, მან ქართველ ერის სულიერ შევიწროების წყაროდ გადააქცია. ყველამ ვიცით, თუ როგორ მოქმედებდნენ და დღესაც მოქმედებენ ჩვენში მისი აგენტები. მაგალითად, ბათუმის მღვდელი პრანიცი ასეთ „რეის“ ეუბნება რუს სალდათებს ეკლესიაში (იხ. მისი წიგნაკი „Наши внутренние враги“, გვ. 13—14), „გახსოვდეთ, ძებო-სალდათებო, ფიცია! თქვენი სამსახური მეფისთვის აქ, განაპირა ქვეყანაში, „ინოროდცებს“ შორის, სადაც „ტუზემცები“ ეროვნულ მოძრაობას ეწვეიან და რუსეთისაგან განცალკევების იდეალს ეტრფიან, ისევე საქირო და სსარგებლოა, როგორც შორეულ აღმოსავლეთში საომრად წასულ სალდათების სამსახური. განსხვავება ის არის, რომ იქ იმათ გარს ეხვევიან გამოჩენილი მტრები, აქ კი თქვენ ყოველ მხრით გახვევიან ფარული, მოლაღატე მტრები, მტრე-

რის განმავლობაში, ხალხისგან წარმულ მამულების ისევ ხალხისთვის დაბრუნება არის საკითხი სოციალურ-ავტოკეფალიის მოთხოვნა კი ისტორიულ უფლებებზე დამყარებული და არის არსებითად საკითხი საწმენობრივი. დემოკრატია უნდა იბრძოდეს ეკლესიის იმ უფლებების მოსპობისათვის, რომელიც ხალხისთვის საზარალია, და ცდილობდეს სახელმწიფოს წესწყობილება ისე მოაწყოს, რომ მასში ეკლესიის არსებობა არ ეწინააღმდეგებოდეს რწმენის თავისუფლებას (ეკლესიის კერძო კავშირად აღიარება და მის მსახურთათვის ხალხის საზოგადო ქონებიდან დახმარების მოსპობა). მაგრამ ამავე დროს იგი მხარს უნდა უჭერდეს ყოველ ცვლილებას, რომელსაც დემოკრატიული ხასიათი აქვს; მხარს უნდა უჭერდეს მაშინაც კი, როცა ესა თუ ის რეფორმა მხოლოდ ნიადაგის მომზადებელია დემოკრატიულ პრინციპების განსახორციელებლად. მიმხრობისა თუ არ მიმხრობის გადაწყვეტი ის კი არ არის, რეფორმა სავსებით ახორციელდეს თუ არა დემოკრატიულ მსწრეებთან, არამედ ის, რომ თვით რეფორმის დემოკრატიული ხასიათი აქვს. მაგალითად, ყველა სოციალისტურ პარტიამ 8 საათიანი სამუშაო დღე უწყობდა პროკრამებში, მაგრამ, მიუხედავად ამისა, არც ერთს აზრადაც არ მოუვს წინააღმდეგობა გაუწიოს პარლამენტს, რომელიც სამუშაო დღეს 11 საათიდან 10 საათამდე შეამკირებს და ამკვარად მუშა ხალხისთვის სასარგებლო რეფორმას მოახდენს. მასშასადამე; მთავარი საკითხი ესაა, თუ რა ხასიათისაა თვით რეფორმა და არა ის, რომ იგი სავსებით არ აკმაყოფილებს დემოკრატის მოთხოვნილებას.

ბი წმინდა რუსეთისა და პირადად თქვენიც. განსოვდეთ, რომ კავკასიაში თითოული ცილა მიწა მოფენილი და მორწყულია თქვენი პაპების, მამების და ძმების ძვლებითა და სისხლით. განსოვდეთ, რომ თქვენ, შეიძლება, მოგიხდეთ მტრულ მოძრაობის ჩაქრობა იარაღით და მაგრად უნდა დაიკვთო რუსეთის სახელმწიფოს საქმე და მიზანი კავკასიაში“. ასეთის ერთ ლაპარაკობენ სინოდის აგენტები, —პრანიცკები, ვოსტოროგოები, გოროდცოვები და მათნი მსგავსნი. საქართველო დასაპყრობ ადგილადაა გამოცხადებული, სადაც ხელგაშლილად აგზავნიან ანაფროსან ჯაშუშებს, რომელნიც სისტემატრადის უცხადებენ ქართველ ერის ხალხოსნურ არსებობას და მის კულტურულ განვითარებას.

ასეთ ძალას აძლევს დღეს სინოდს საქართველოს ეკლესიის განუცალკევებლობა. იგი წარმოადგენს ერთნაირ ცხრილს, რომელშიაც საქართველოს ეკლესიის მსახურებმა უნდა გაიარონ და ხალხში „სამოღვაწეოდ“ პრანიცკებისებური დამლაუნდა მიიღონ. და, აი, ავტოკეფალიის განხორციელება სინოდს უკარავს ამ ძალას და მორწყუნე ხალხს უახლოვებს მის სამღვდლოებას. სანამ სარწმუნოება არ მოსპობილა და ჩვენი ერის დიდძალ უმრავლესობას ღვთის ლოცვა-ვედრება თავის სულიერ მოთხოვნილებად მიაჩნია, მას მისი რწმენის შესაფერი ეკლესია და მღვდელიც ესაჭიროება, და ერთიც და მეორეც უნდა იყოს ისეთი, რომელიც მის მოთხოვნილებასთან უფრო დაახლოვებულია. ავტოკეფალია ნიშნავს სარწმუნოების სფეროში ეროვნულ დევნისა და შევიწროების მოსპობას, ხალხთან სამღვდლოების დაახლოვებას და ეკლესიაში ანუ სარწმუნოებრივ ორგანიზაციაში ხალხის გავლენის გაძლიერებას. და ყველა ეს ისეთი მხარეებია, რომ მათ გამომწვევე ცულობებს უნდა თანაუგრძობდეს ყოველი დემოკრატი, რომელიც თავის ცხვირს იქითაც სავანს ხედავს და თავის რელიგიურ რწმენას თუ ურწმუნოებას ყველასთვის სავალდებულოდ არ სხნავს.

ფ. გოგინაიშვილი.

დღევანდელი ვითარება

ძველ წყობილების მომხრენი იბრძვიან... მათ უტყუვლდებთ არჩევნების იმედი. ეგონათ, რომ მოახერხებდნენ არჩევნებიდან ყველა საოპოზიციო ძალების განდევნას, მომავალ სათათბიროში თავს მოუყრინენ მხოლოდ ამ ძველ წყობილების მომხრეებს და ამ დამახინჯებულ „პარლამენტს“ ხალხის სახელით აღაპარაკებდნენ.

აღამიანს ეგონებოდა, რომ ეს იმედი არც ისე უსაფუძვლო იყო; სამინისტროდან გავხავნილი „სარჩვენო ცირკულიარი“, რომელიც ადგილობრივ ადმინისტრაციის ავალებს საშუალებას განურჩევლად ჩამოიშოროს არჩევნების დროს მთავრობის მოწინააღმდეგე ცნობილი კანდიდატები, მართლაც სისრულეში მოჰყავდათ. გაზეთები აიგნო ადმინისტრირიული თვითნებობის ცნობებით. ატუსაღებდნენ იმათ. ვინც წინეთ ხალხს მეთაურობდა, ატუსაღებდნენ ყველას, ვინც აშკარად აცხადებდა, რომ სათათბიროში ან ამრჩევთა კრებულში იგი ეცდებოდა მხოლოდ თავისი ახალი უფლება გამოიყენოს იმავე მიზნის მისაღწევად — რუსეთში ძველ, დახავსებულ, ბიუროკრატიულ წყობილების მაგიერ ახალ, დემოკრატიულ წყობილების დასამყარებლად.

მეორეს მხრივ, საოპოზიციო ძალებს სარჩვენო ასპარეზზე აქლდებოდა ყველა ის მოკავშირე, რომელიც სათათბიროს ბოიკოტს უცხადებდა და მათი განხე გადგომა მით უფრო ჩამაფიქრებელი იყო, რომ მტკიცე ორგანიზაციის და წევრთა

საერთო დისციპლინით ისინი სხვა პოლიტიკურ ჯგუფებში უფრო მაღლა იდგნენ და შეეძლოთ ამის გამოყენება. მათ უნდა ჰქონოდათ არჩევნების დროს...

ბიუროკრატის ასეთი მოქმედება და საოპოზიციო ძალთა შესუსტება უნუგეშო სურათს უქადიდა ხალხს.

მაგრამ ცხოვრებამ დაამტკიცა, რომ არც მთავრობის მოქმედებას და არც რომელიმე პარტიის მეთაურთა გაბუტვას არ შეუძლია შესცვალოს საზოგადო ცხოვრების მიმართულება. ის ელემენტები, რომელნიც წინეთ მომქმედ პარტიებს თანაუგრძობდნენ, თუმცა მათ პროგრამას საცხებით არ ეთანხმებოდნენ და მათს კლასიურ ლოლიკას ვერ ითვისებდნენ, ეხლა, რაკი ეს პარტიები განზე დგებოდნენ, — იმათ დროშის ქვეშ გადვიდნენ, ვინც საზოგადოებას ბრძოლის ახალ გზას უჩვენებდა და საარჩევნო საქმეში ოპოზიციას მეთაურობდა.

პირველად, ბოიკოტის მომხრეთა გავლენით, ხალხი ნაკლებად ესწრებოდა არჩევნებს, — დიდი იყო ხალხში იმათი ავტორიტეტი, ვინც ბოიკოტს ურჩევდა. მაგრამ შედეგ, როდესაც აქა-იქ არჩევნების დროს საოპოზიციო პარტიებმაც მოახერხეს მემარჯვენეთა დამარცხება და თავიანთ კანდიდატების არჩევა, საზოგადოებამ მეტი ყურადღება მიაქცია არჩევნებს, და პირველში მეკენჭეთა ერთი ან ორი პროცენტი თუ მოდიოდა საარჩევნო კრებებზე, შემდეგ დამსწრეთა პროცენტი თან და თან მატულობს, მატულობს სწორედ ძველ წყობილების მოწინააღმდეგეთა რიცხვი, — უკანასკნელ დღეების არჩევნებში ყველგან საოპოზიციო პარტიები გამარჯვებული რჩებიან. მემარჯვენეი უფრო ძლიერნი გამოდგნენ იქ, სადაც ხალხი, ბოიკოტზე კამათის გამო, დაქსაქსული შეიქმნა, და ეს მათი გაძლიერება იმათ უნდა დაბრალდეს, ვინც ცდილობდა საზოგადოების საოპოზიციო ძალების გათიშვას.

საბოლოოდ როგორ დასრულდება არჩევნების საქმე რუსეთში და სათათბიროში ხმის უმეტესობა საიკენ იქნება, ჯერ არ ითქმის, არჩევნები ჯერ დასრულებული არ არის. — ითქმის მხოლოდ, რომ იქ, სადაც ბიუროკრატის ან მთავრობის მოწინააღმდეგე ძალები ერთმანეთს ებრძვიან და მხოლოდ თავის საკუთარ ბატონობაზე ფიქრობენ, გაბატონებული ნამდვილად სხვა რჩება, — მემარჯვენეთა პარტია.

ხალხისთვის კი მემარცხნეთ ერთმანეთში ბრძოლა და მათგან საკუთარ „თვითმპყრობელობაზე“ ოცნება საზარალოა.

მოკვარე

მიწამ და თვისუფლება და მთავრობა

„მიწა და თვისუფლება?“ — ამას ითხოვს გლეხობა რუსეთში. დამონებული, ყოველივე პოლიტიკურ უფლებას მოკლებული ხალხი, რომელსაც ადმინისტრაციის უკანასკნელი წარმომადგენელიც ფეხქვეშ სთელავდა და შეძლებისა დავარად ყველგვდა, ხალხი, რომელიც მუდმივ შიმშილობისა გამო უვიდურტ მდგომარეობაში ჩავარდა და თავის რჩენას ვერ ახერხებდა, — ახლა, გაბრახებული და მომავალ ბედნიერების იმედით გატაცებული, იძახის: „მიწა და თვისუფლება!“

თავისუფლების მოთხოვნასა და მოპოვებაში გლეხობას ხელს უწყობ საზოგადოების სხვა კლასებიც, ვინაიდან ახლანდელი პოლიტიკური უფლებობა და ბიუროკრატის აღვირახსნილი ძალმომრეობა ყველას აწუხებს. არ არის არც ერთი, ცოტადან და მანც გამოფიზილებული აღამიანი რუსეთში, რომელიც არ ებრძოდეს მთავრობას პოლიტიკურ უფლებების მოსაპოვებლად.

სულ სხვა „მიწა“. ახალ მიწის გაჩენა არ შეიძლება. ახალის გაჩენას გლეხობაც არ თხოულობს, მას უნდა მხოლოდ, რომ ის მიწა, რომელიც დღეს სხვა და სხვა მესაკუთრესაგან იჯარით იძლევა, გლეხობის სრულ საკუთრებად შეიქმნეს და მისთვის საჭირო აღარ იქმნეს სხვის სასარგებლოდ იჯარისა ან ღალის გადახდა. მიწა იმას უნდა ეკუთვნოდეს, ვინც თვითონ შრომობს მიწაზე, ამბობდნენ გლეხები. რაკი მიწა ხალხისთვის აუცილებლად საჭირო არის და რაკი ახალ მიწის გაჩენა არ შეიძლება, ამიტომ მსხვილ მემამულეთა ხელში მიწის საკუთრება უსამართლო მონოპოლიად არის გადაქცეული და ეს მონოპოლია მათ უმოკნებს სოფელ ხალხის მშრომელ უმეტესობას. ამიტომ საკუთრების ახლანდელი წესი უნდა მოისპოს და მსხვილ მემამულეებს, რომელნიც თვითონ არ ამუშავებენ თავის საკუთრებას, მიწა უნდა ჩამოერთვას და გადაეცეს მშრომელ გლეხობას.

ცხადია, რომ ამ მისწრაფებაში გლეხობას თანაგრძნობას არ გამოუცხადებდა ყველა ის მესაკუთრე, რომელსაც გლეხთა მოთხოვნის სისრულეში მოყვანა უქადიდა ახლანდელ უზრუნველყოფის მოსპობას. მართალია, ზოგიერთნი მიწის ჩამორთმევაზედაც თანხმდებოდნენ, თუ მთავრობა მათ ამ მიწის ფასს გადაუხდიდა, მაგრამ უმეტესობას ეს ჩამორთმევაც არ ესიაზრებოდა და რუსეთის მსხვილ მემამულეთა წრეებში თანდათან უფრო ხშირად და გარკვევით გაისმა მოთხოვნა, რომ მთავრობამ მათი კერძო საკუთრება უზრუნველ ჰყოლოს და გლეხებს მიწის ჩამორთმევის იმედიც მოუსპოს.

ეს იმედი დიდი იყო გლეხებში, იმდენად დიდი, რომ ზოგან მის საკანონდებლო გზით მოწყობას აღარ უცდიდნენ და მსხვილ მემამულეთა მიწა, ძალით ახლავე ისაკუთრებდნენ საადგილმამულო მოძრაობაზე ფეხზე წამოაყენა მთელი რუსეთი და საერთო ყურადღება მიიპყრო. ყველა გრძნობდა, რომ ამ მოძრაობას ჰქმნიდა გლეხობის უკიდურესი მდგომარეობა და რომ არ შეიძლება მისი „ჩაქრობა“, თუ თვით ეს მდგომარეობა არ შეიცვალა. „მიწა“ საჭირო იყო!..

მთავრობა ამ საქმის გამოწყობაში თავის ჩვეულებრივ გზას დაადგა, — შექმნა „კომისიები“ საქმის გამოსაკვლევედ, მასალის შესაგროვებლად, პროექტების შესამუშავებლად... გულუბრყვილო ადამიანს ეგონებოდა, რომ მას მართლა სწადია საადგილ-მამულო საკითხის გადაწყვეტა ისე, როგორც ამას მოითხოვდა ხალხის საჭიროება.

მაგრამ მიწის მსხვილ მესაკუთრეთა გავლენა რუსეთის მთავრობაზე ყოველთვის დიდი ყოფილა და მთავრობა წინეთ ყოველთვის მთარგველობდა მათ. მსხვილი მემამულეები მკიდრო კავშირს არ სწყვეტდნენ მეფის გვარეულობასთან, რომელიც თვითონ უდიდესი მემამულეთა რუსეთში: მარტო მას კერძო საკუთრებად რამოდენიმე ათი მილიონი დღიური ეკუთვნის. ინტერესთა იგივეობა აკავშირებდა ერთმანეთთან მსხვილ მემამულეებს და მთავრობას და ამიტომ, როდესაც საადგილ-მამულო მოძრაობის საშუალებით გლეხებმა თავის იდეალებს პრაქტიკულად განხორციელება დაუწყეს, მთავრობამ რამდენჯერმე საჯაროდ და გარკვევით გამოაცხადა: რეფორმების შემოღება შეიძლება, მაგრამ კერძო საკუთრების პრინციპი ხელუხლებელი უნდა დარჩეს, როგორც პოლიტიკურ სფერაში ამბობდა, რუსეთში ხალხის წარმომადგენლობა შემოვა იმ პირობით, რომ მეფის თვითმპყრობელობა არ შეიცვალოს.

თავის დავიარგინების დღეს 1883 წ. მეფე ალექსანდრე მესამემ გლეხების წარმომადგენლებს გამოუცხადა: „ხელუხლებელი უნდა იყოს ყოველი საკუთრება“, და მისი შეილი, ნი-

კოლოზ მეორე, ახლა 11 მარტს, ეუბნება იმავე გლეხებს ძველ სიტყვებს კერძო საკუთრების შესახებ.

ამნაირად, მთავრობა თითქო მიუდგომლობას იჩენს, ყოველ საკუთრებას სთვლის ხელუხლებელად, სულ ერთია, ვისი იქმნება ეს საკუთრება, ლეხის, ვაჭრის თუ აზნაურის. საქმეს პრინციპიალურის მხრივ უყურებს და საკუთრების პრინციპს იცავს...

ასეა ნამდვილი? მსხვილ მემამულეთა საკუთრების დასაცველად რომ მთავრობას ჯერ-ჯერობით საქმარისი ძალღონე შესწევს ამას კარგად ვხედავთ, როდესაც ცეცხლითა და მახვილით განვლო მთავრობის რაზმებმა რუსეთი და „შვიდობიანობა“ დაამყარა იქ, სადაც გლეხობა იბრძოდა „მიწის და თავისუფლების“ მოსაპოვებლად. აღმინის ჭრაცია და ს სამართლო ცდლობდნენ ამ რაზმებს სისასტიკით არ ჩამორჩენ და გლეხების დასასჯელად ათასგვარ უკანონობას და ძალმომრეობასაც არ ერიდებიან. გლეხებისაგან კერძო მემამულეთა საკუთრების დასაცველად სატუსალო, სახრჩობელა, ტყვია და ზარბაზნის ყუმბარაც საჭიროდ მიაჩნდა მთავრობას...

ასევე იქცეოდა იგი გლეხთა კერძო საკუთრების დასაცველად?

1883 წელს, ზემოხსენებულ განცხადების შემდეგ, რომლითაც მეფე ალექსანდრე მესამემ მიმართა გლეხებს იმავე მეფემ ბრძანება გასცა, რომ სასამართლოებში შეიჩერებინათ ყველა ის დავა რომელიც ახტირელ გლეხებს დაწყებული ჰქონდათ ხაზინასთან მიწის საკუთრების შესახებ. შეჩერებული იყო ის საქმეებიც, რომლის შესახებ სასამართლოს გლეხების სასარგებლოდ განაჩენი ჰქონდათ გამოცხადებული. რამ გამოიწვია ასეთი ბრძანება? იმან, რომ გლეხები მართალნი იყვნენ, რომ მათი უფლებები უცილობელი იყო, რომ სასამართლო მა„ სადავო ადგილებს მიუსჯიდა და რომ ეს გარემოება მთავრობას ზარალს-მოაყენებდა. ზარალის თავიდან ასაცილებლად გლეხებს მათი კერძო საკუთრება წაართვეს და ამ საკუთრების დასაბრუნებლად სასამართლოში საქმის დაწყებაც აუკრძალეს. მაშინ ამ კერძო საკუთრების დამრღვევთა დასჯა და სახრჩობელაზე გავზუნვა არავის არ უფიქრია, — ის ხომ „გლეხების“ კერძო საკუთრება იყო, იქ ხომ მთავრობასთან დაახლოვებული მსხვილ მემამულეთა საკუთრებას არავინ არ ეტეობდა.

1900 წელს მინისტრთა კომიტეტიც გლეხების კერძო საკუთრებას შეეხო. ლიბეციკის მარშალმა კოჟინმა მუქარით და ძალით აიძულა გლეხები მას მიწის შესახებ პირობით შეეკროდნენ და მისთვის მიეყიდნათ ყველა ის მადნეულობა, რომელიც მიწაში აღმოჩნდებოდა. ეს პირობა მან შემდეგ ბელგიის კაპიტალისტებს მიჰყიდა: გლეხებმა თავიდან რომ მოიცილეს იმ მაზრაში ყოვლად ძლიერი კოჟინი, ძალით შეკრულ პირობას დარღვევა მოუწოდომეს და სასამართლოში საქმე დაიწყო. ბელგიელ კაპიტალისტებმა, რაკი დაინახეს, რომ პირობა ირღვევოდა, კოჟინს გამოუცხადეს, ჩვენს ზარალს შენ გიჩივლებთო. ზარალის შიშით დაფაცურდა კოჟინი და ისევ მთავრობას მიმართა: გამოუცხადა, ახლა ბელგიელები თუ დაზარალდნენ, ევროპის კაპიტალისტებმა მას შეიტყობენ და რუსეთში არავითარ საქმეს არ დაადგებიანო. ეს საბუთი მთავრობამ საქმარისად მიიჩნია იმისთვის, რომ საქმეში ჩარეულიყო. მინისტრთა კომიტეტმა ხსენებულ მიწების შესახებ თვითონ შეიმუშავა ახალი პირობა და გლეხებს იგი ძალით მიადებინა!

ამ ორ შემთხვევას თავის თავად დიდი მნიშვნელობა არა აქვს, მაგრამ ორივე მშვენიერად ახასიათებს მთავრობის მოქ-

მედებს გლახთა კერძო საკუთრების დაცვაში. ეს ორი შემთხვევა ამტკიცებს, რომ მსხვილ მემამულეთა კერძო საკუთრება მთავრობას ისე არ ესმის, როგორც გლახების კერძო საკუთრება, რომ იგი თვითონ არღვევს გლახთა კერძო საკუთრების უფლებას და გლახებს კი მსხვილ მემამულეთა კერძო საკუთრების დარღვევისთვის სახრბობელაზე ვაზავის.

მთავრობა გლახთა კერძო საკუთრებას თვითონვე არღვევს. სამხრეთ რუსეთის ზოგიერთ ნაწილში მან ძალით მოსპო კერძო საკუთრება და სოფლად მიწის საერთო მფლობელობა შემოიღო, — ობჰჩინა, როგორც შიდა გუბერნიებში არსებობს. ეს კერძო საკუთრების დარღვევად არ ითვლებოდა, თუმცა ხლეჩებს მათი კერძო საკუთრება ჩამოერთვა და სოფელს ჩაბარდა, მიწა ძველ მესაკუთრეს წაართვეს და ახალ — მესაკუთრეს, სოფელს გადასცეს.

ახლა კიდევ რაღაც მოსახრებით მთავრობა თავის ეკონომიურ პოლიტიკაში ახალ მიმართულებას ადგება. ხმა გავრცელდა, რომ მიწის საერთო მფლობელობა, ობჰჩინა, შიდა გუბერნიებშიაც უნდა მოისპოს და მიწა კერძო საკუთრებად იმათ მიეცეს, ვინც დღეს ამუშავებს მას. ობჰჩინაში მიწა მთელი სოფლის საკუთრებაა და მისი კერძო მესაკუთრეებზე გადაცემა სოფლის უფლებებს არღვევს, ართმევს სოფელს მის კერძო საკუთრებას ისევე, როგორც გლეხობას უნდა მიწა მსხვილ მემამულეებს აართვას და იმათ გადასცეს, ვინც თვითონ ადგია მიწის დამუშავებას. როგორც წინეთ გლახობას არ ეკითხებოდნენ, სურს თუ არა მას საერთო მფლობელობის შემოღება, ახლაც სოფლის, როგორც კერძო მესაკუთრის დაუკობხავად სპობენ მის საკუთრებას და თავის ნებაზე ახალ მესაკუთრეებს ჰქმნიან.

ცხადია, რომ თვითონ მთავრობა კერძო საკუთრების პრინციპს არაფრად ავლებს, იგი მას თვითონ არღვევს, კერძო საკუთრების ხელუხლებლობა მთავრობას თავისთვის სავალდებულოდ არ მიაჩნია, ამიტომ ახლა ამ პრინციპზე თუ უთითებენ გლახობას, — იმისთვის, რომ ჩააქრონ მასში დაწყებული მოძრაობა, რომელიც ხაზინას, მთავრობის წარმომადგენლებს და სხვა მსხვილ მესაკუთრეს მიწის ჩამორთმევას უქადის, რომ ამ პრინციპით გაამართლონ ის სისასტიკე, რომელიც მთავრობის რაზმებმა გამოიჩინეს სოფლად ხალხის „დამშვიდების“ საქმეში.

—ლი.

ცხოვრება და ხელმოწერა

რუსული დრამა

(მ. გორკის უკანასკნელ დრამატიულ სცენების გამო)

ლიტერატურული ნაწარმოები ცხოვრების გამოხატველია უსათუოდ. ეს იმას ნიშნავს, რომ იგი ცხოვრების სურათია, ნიქისაგან შექმნილი. აქედან თავისთავად ცხადია, რომ რამდენიც უნდა ეცადოს ნიქიერი მწერალი მეცნიერულად მოეკიდოს მასალას ცხოვრებისას, ე. ი. რამდენადაც უნდა ეცადოს საგანის ისე დახატვას, როგორც იგი ნამდვილად, რეალურად არსებობს, მას არ შეუძლია ცოტა რამ სუბიექტიური მაინც არ შეიტანოს და ისე არ წარმოავლიდინოს ცხოვრება, როგორც მას ეჩვენება. წარმოიდგინეთ, რომ ყველაზე უფრო მეტი ინტერესი ლიტერატურულ ნაწარმოებში სწორედ სუბიექტიურ ელემენტსა აქვს, ყველაზე უფრო მეტყუარადღებას იპყრობს ის, თუ რავგარად გვიხატავს ესა თუ ის ნიქიერი მწერალი ცხოვრებას და როგორია მისი შეხედულება ამ ცხოვრების შესახებ. მწერალს შეუძლია დავგიო-

ლოს თავისი შეხედულება ცხოვრების შესახებ, მაგრამ მისი პირადობა, მისი სუბიექტიური ნიქის ღირსება — მსაკუთრება — ნება იხატება სწორედ იმ მანერაში, იმ კილოში, რომელსაც ხმარობს იგი ცხოვრების გამოსახატავად.

ცხოვრების გვერდის ახვევა მწერალს ისევე არ შეუძლია, როგორც თავისი პირადობის, თავისი „მე“-ის დამალვა და დაფარვა. რამდენადაც უნდა განასაზოვადოვოს მწერალმა ცხოვრება, უნდა ეცადოს ოცნების მხარეში გადაიტანოს მისი სამეფო, ცხოვრება თავის ძლიერამოსილ ძალებით თან დევს მას.

ცხოვრების უპირველესი თვისება, მისი ძირითადი საფუძველი არის ბრძოლა: ბრძოლა ადამიანისა ბუნებისა და ცხოვრების ძალებთან, ბრძოლა ადამიანისა ადამიანთან, ბრძოლა აზრთა შორის, ბრძოლა განწყობილებათა შორის და სხვ. არცერთი ლიტერატურული ნაწარმოები, რომელშიაც ცხოვრების ეს მხარე არ არის გამოხატული, არ არის ღირსი იწოდებოდეს ლიტერატურულ ნაწარმოებად. რამდენადაც უფრო მძლავრად ჰხატავს ლიტერატურული ნაწარმოები ამ უდიდეს მხარეს ცხოვრებისას, იმდენად უფრო მაღალ საფეხურზე სდგას იგი.

დრამატიული ნაწარმოები ყოველთვის ითვლებოდა ლიტერატურის უმაღლეს გვარის წარმომადგენლად სწორედ იმიტომ რომ არსად ისეთი ძალით, ისე ინტენსიურად არ არის გამოხატული ხოლმე ბრძოლა ცხოვრებისა, როგორც დრამაში, საბერძნეთის დრამა გამოხატველია ბრძოლისა ფატუმთან, უბილავ და ფატალურ ძალებთან, განგებასთან, ცხოვრების რკინის კანონებთან (ელიპი სოფოკლისა, მაგ.), ინგლისისა და საფრანგეთის XVI და XVII საუკუნე. დრამა გამოხატველია კაცის ინსტინქტთა, მის ვნებათა დღევის, მისი აზრებისა და გრძობების შორის ბრძოლისა (ოტელო და ჰამლეტი შექსპირისა, ფედრა-რასინისა და სიდი კორნელისა). დღევანდელი დრამა (იბსენისა, ჰაუსტმანისა) უფრო საბერძნეთის დრამის ნაირია და გვიხატავს ბრძოლას ადამიანის ცხოვრებისა და ბუნების შურუყვევლ, ფატალურ კანონებთან (იბსენის „მოჩვენებანი“ „ქემი შტოკმანი“, ჰაუსტმანის „ავადმყოფი ხალხი, და სხვ.) ყველა ამ დრამებში გამოყვანილია ან ძლიერის ხასიათის კაცი ან ძლიერის ვნებისა, ან ძლიერის სულის კვეთებისა, რომელიც ებრძვის გარემოებებს, ებრძვის მდგომარეობას და რომელიც დამარცხებული ეცემა ბრძოლის ველზე ისე, როგორც ჰამლეტი და ოტელო, ისე, როგორც ელიპი და ქან. არნოლდისა, შტოკმანი და სხვა.

სრულიად სხვა ტიპს წარმოადგენს რუსული დრამა.

ბელინსკიმ სთქვა, მგონი, პუშკინის „ბორის გოდუნოვის“ გამო, რომ რუსეთის ცხოვრება არ არის იმ წერტილზე მისული, რომ დრამისთვის მასალას იძლეოდესო. ეს შენიშვნა დღესაც მართალია. რუსეთის ცხოვრება ტრაგიზმითა და დრამატიზმით საესება. მაგრამ თვით უკანასკნელ დრომდე იგი ისე იყო მიღუნებული, მიყუჩებული და დაბნელებული, რომ ბრძოლის დიად სურათს არ წარმოადგენდა. ბუნების უცნაურმა სისასტიკემ და ცხოვრების პირობათა ბარბაროსობამ რუსეთის ცხოვრებას ისეთი მუხრუქი მოუქიარეს, რომ იშვიათად და ძნელად თუ როდისმე ღონიერად განძრეულა თვით უკანასკნელ დრომდის. კერძო პირადობა, კერძო ინიციატივა ისევე შებოქილია და ისეთი ბორკილები ადევს, რომ შეუძლებელია ძლიერის ხასიათის განვითარება, რკინისა და ფოლადის ხასიათი ამგვარ პირობებში მეტად იშვიათი მოვლენაა. დრამას კი, რომელიც

ცხოვრების უდიდესი იმპულსის გამომსახველია, სჭირია მაგარი ხასიათის პირადობა, რომელმაც უნდა აწარმოვოს და განავოს მთელი ცხოვრება. დრამაში გამოხატული ექამი შტოკმანი და ელიბი, ნორა და ფედრა, როდრიგო და გაბლერი რომ არ იყოს, არც ერთი ის დრამა გროშად არ ეღირებოდა, რომელშიაც ისინი შეადგენენ ცენტრს ინტერესისა და მოქმედებისას. ძლიერი პირადობის შექმნა კი დიად კულტურის ცხოვრებას შეუძლია, დიდად განათლებულ ხალხს, როგორც იყვნენ ძველი ბერძენები, როგორც არიან ფრანგები და ინგლისელები, სკანდინავიელები და გერმანელები საზოგადოდ.

აიღეთ სამავალითოდ გორკის ორი უკანასკნელი დრამა „დანიკი“ (ავარაკის ხალხი) და „მზის შვილი“ (დეტი სოლნცა). რა ამბავია, რა ცხოვრებაა შიგ გამოხატული და რა მხარე ცხოვრებისა? პირველში როლს ასრულებენ, —სწორედ და მარტო როლს ასრულებენ,—40 წლის ვეჟილი თავისი 27 წლის ლამაზი ცოლით და 28 წლის თანაშემწით, 42 წლ. ინჟინერი თავისი 30 წლ. კოპწია მუხლით,—ექიმი 40 წლისა თავისი ცოლით,—ლიტერატორი 40 წლისა და ახალგაზდა ყმაწვილი კაცი 32 წლ., 25 წლის ახალგაზდა ყმაწვილი და 37 წლის ექიმი ქალი და სხვ. ასე. ეს რამდენიმე პირი მიდის, მოდის, ლაპარაკობს ერთსა და იმავე თემაზე—„უპ, რა მოწყენაა!“—ერთმანეთს ემიჯნურებიან... სრული მანიკევები არიან, უსულ-უფულო, სრული არარაობა და სრული უბადრუკობა: არც კეთილი არიან და არც ბოროტნი, არც ნაზნი და ფაქიზნი, არც ბინძურნი და საზიზღარნი: მხოლოდ —საშუალობა საცოდავი და გულის ამრევი. ადვოკატი და ინჟინერი სწირად გადაჰკრენ ხოლმე, თანაშემწე ადვოკატისა ინჟინრის ცოლს ართობს. ადვოკატსა და ინჟინერს რაღაც კულ საქმეებს ეწამებოან, მაგრამ ჩვენ არ ვიცით, რაშია ეს საქმე.

სრული მათი დანახიათება იმ უკანასკნელ სიტყვებშია, რომლითაც დრამა თავდება: „სულუყველაფერი ეს არარაობაა, ჩემო მეგობარო.“

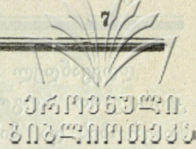
სწორედ არარაობა, არარაობა გრძნობისა, არარაობა მოქმედებისა და არარაობა თვით სიტყვისაც კი... განა შეიძლება კაცმა ეს არარაობა გახადოს დრამის შინაარსად? სად არის აქ ცხოვრება, სად არის აქ ცხოვრების დედა-ძარღვი—ბრძოლა, სად არის ერთად ერთი პირადობა, რომელიც ბატონი იყოს გადადგმულ ნაბიჯის ან ენაზე მომდგარის სიტყვისა? რაც გინდათ დაარქვით ამას, მაგრამ ეს არ არის არა თუ დრამა, არამედარც კომედია, არც მოთხრობა, არც ლიტერატურული ნაწარმოები, ვინაიდან სიცოცხლე & ცხოვრება მისუსტებული და მიმქრალია შიგ. მართალია, მწერლის ნიჭი დიდად დასაფასებელი იქნებოდა, თუ გონების ლამპრით გენათება ეს მიყრუებული და მიტოვებული კუნჭული, სადაც თუ არ არის, უნდა იყოს მაინც რაღაც მსვავი მაჯის ცემისა, მაგრამ ავტორის ნიჭმა ეს ვერ შესძლო.

ესეთისავე ტიპის არის მეორე დრამა გორკისა „მზის შვილები“. როლს ასრულებენ ერთი მეცნიერი (პავლე), მისი ცოლი (ელენე), მისი მეგობარი მხატვარი (ვაგინი), მისი და (ლიზა), რაღაც ჰაეროვანი განხორციელებული სევდა და გოდება და ერთი ექიმი ბეთალი. რომელსაც უყვარს მეცნიერის და.—ეს ინტილიგენციისა ანუ „მზის შვილების“ წარმომადგენელი; ხოლო მეორეს მხრით არიან მიწის სიბნელის შვილები ანუ თხუნულები, როგორც მათ უწოდებს ერთი მომქმედი პირი (ლიზა). ეს არის ლოთი მქედელი (ეგორი)

და ხულიგანი (იაკობი). მეცნიერი არის მუყაითი და გატაცებული მშრომელი, მეტად ნათელის და წმინდ დაზრტისა და სცალია თავის ლამაზ მეუღლის სააღერსოდ მუხუღუნს. მოწყენილს & ახალგაზდას,—ენატრება ხევენა-კოცნა & ალერსი. მას კულში დასდევს მხატვარი, მეგობარი მეცნიერისა, მაგრამ იმის მაგიერად, რომ ქალს გადაუშალოს გული და აგრძობინოს თავის სიყვარულის ძლიერება, ქმარს ეუბნება, შენი ცოლი მიყვარსო. მეცნიერი ამ განცხადებას მეცნიურულის სიმშველით მიიღებს და ჰკითხავს,—მერე, ჩემი ცოლი რას გეუბნება, უყვარხარო? ცოლს კი ქმარი უყვარს, მაგრამ გაჯავრებულია, რომ იგი თავის ქიმიის ქურქლებს უფრო დიდ ყურადღებას აქცევს, ვიდრე ცოლს. ხოლო, როცა ერთმანეთს გამოელაპარაკებიან და ქალი დარწმუნდება, რომ ქმარს უყვარს, მხატვარს სიცილით ზურგს შეაქცევს. ბეთალს უყვარს მეცნიერის და; ერთ-ორჯერ კი ეტყვის, გამყევი ცოლიად, მაგრამ აღვილი და ითმენს უარს და უფრო მის რძალს უცხადებს თავის გულის ნადებს, თვითონ ქალს კი დასდევს უკან და ხენიშის. მერე წავა და თავს ჩამობრძობს. ეგორი თავის ცოლსა სცემს, როგორც კი დათვრება, და როცა მეცნიერი დარიგებას მისცემს, კინაღამ მასაცარ გალახავს. ბეთალის დას მელანიას მეცნიერი უყვარს და თავის სიყვარულს მის ცოლს უცხადებს და ეხვეწება,—შენი ქმარი დაჰანგეო. ისიც ქმარზე მოაგდებს სიტყვას, ქმარს კი ცოლი უყვარს.

ხოლერობაა, ხალხი აჯანყდება ეგორისა და ხულიგანის მეთაურობით. ეგორი კინაღამ არ წაახრძობს მეცნიერს, მაგრამ მეზოვე დაიხსნის და ასე თავდება პიესა. იგივე ნაკლი,—არავითარი მოძრაობა. ღიზა გაღის-გამოდის, ბეთალი თან დასდევს, ელენეს თან დასდევს მხატვარი,—არავითარი გრძნობა და მისი სიძლიერე. ელენე აქო ეუბნება მხატვარს, როცა იგი გატაცებული უხსნი სთავის გრძნობას პირველად ლაპარაკობთ ასე გულწრფელად, და ეს მაშინ, როცა ელენე დარწმუნდა, რომ ქმარს უყვარს და მხატვარს გვერდი აუქცია.

სად არის აქ ან ერთად ერთი ხასიათი, რომელსაც შეეძლოს ცხოვრების თვით უწვრილმანესი საგნები განავოს, სად არის აქ თვისება ხასიათისა, რომელიც ანადგურებდეს გარეშემო ყალიბებს, ან იწვევდეს ვისამე წინააღმდეგობას? სრულიად არსად. ეს არის შაბლონური რეალიზმი, თუ გნებავთ, ესე იგი ცხოვრების ზედა-პირის ვადმოცემა, მაგრამ რაც უნდა უკიდურესს რეალიზმს სცემდეს კაცი თავყვანს, იმ ნაწარმოებს ლიტერატურულ ნაწარმოებად ვერ დავსახავთ, რომელიც ყოველ დღიურ სრულიად უმნიშვნელო მოვლენებს აღგვიწერს, ანა და სრულიად უმნიშვნელო კაცებს დაგვანახებს, კაცებს კი არა —კაცუნებს, პაიკებს. მე მესმის, რომ არა ჩვეულებრივ ნიჭს შეუძლია მართლა თვით უმნიშვნელო პირადობაში ღრმა და არსებითი მხარე დაგვანახოს, თვით ყოველდღიურ ჩვეულებრივ მოვლენის ქვეშ დაგვანახოს ძლიერი მოვლენა, საუკუნო საიდუმლოს ყურე გაგვინათოს, მაგრამ ამას აქ ჩვენ ვერა ვხედავთ. ამ დრამებში გამოხატულია მარტო უმნიშვნელო არსებანი და უმნიშვნელო მოვლენა. რას ელტვის ან მეცნიერი, ან მხატვარი, ან ექიმი, ან სულით ავადმყოფის მსგავსი ჰაეროვანი არსება? რა ელოდება წინ მათ სურვილს, რა ბრძოლას უწევენ იგინი ამ ხელის შემშლელ გარემოებათ, როგორ იბრძვიან თავისის აზრის განსახორციელებლად და როგორ იმარჯვებენ ან მარცხდებიან ამ ბრძოლაში,—ეს ყოველივე უყურადღებოდ დატოვებულია. განა შესაძლო არ არის, რომ მეცნიე-

რების იდეალის ხელის შემშლელი პირობები დაენახებინა ავტორს, ან და მხატვარის ლტოლვილების დამარცხება ეჩვენებინა? ანა და სიყვარულის ძლიერის ძალით შეპყრობილი არსებები ეჩვენებინა, მისგან გაუბედურებული და განადგურებული, ვინდა მისგან ამალმებული და გასპეტაკებული? ანა და დაენახებინა ბრძოლა ეგრედ წოდებულ ინტელიგენციის და ხალხის მისწრაფებათა შორის და მთელი ტრაგიზმი ამ შეტაკებისა? ესენი არც ერთი ავტორს არ უკისრებია და არც შესაძლებია, მგონია. თუ მიზნად დრამის ინტელიგენციისა და ხალხის დაპირდაპირება აქვს,—ვერაფერი ხალხის წარმომადგენელია იაკობ ტროშინი, ხულოგანი და ლოთი მკედელი ტკიდევ უფრო უმნიშვნელო წარმომადგენელია ინტელიგენციისა ეს მეცნიერი და ეს მხატვარი. განა ვინმე მათ ინტელიგენციის უწოდებს, განა დიპლომის მიღება ვისამე თვალბეში ინტელიგენტობასა ნიშნავს, ანა და მაღალ მაღალი ფრაზების წამოროშვა?*) თუ მეცნიერი უნდოდა დაენახებინა, უნდა ვიცოდდეთ, სახელით არის იგი მეცნიერი თუ მართლაც დაუმსახურებია ეს სახელი. თუ მხატვარია, უნდა ვიცოდდეთ, საიდან ჩემულობს იგი მხატვრობას. აბა გაიხსენეთ ზუდერმანის „სოდომის დაღუპვა“ და ნახავთ, რანი დრამატიული სიუჟეტი შეიძლება კაცმა შექმნას ხელოვნების იდეალებისა და დღევანდელ ცხოვრების პირობათა დაპირდაპირებით. აბა გაიხსენეთ იბსენის ექიმი შტოკმანი და ნახავთ, მეცნიერ საზოგადო მოღვაწისა და ბრბოს შეტაკების ნიადაგზე რა დიდებული დრამა შეიძლება შექმნას ნიქმა.

რუსული ახალი დრამა, მაგ., ჩეხოვის დრამები, გორკის დრამები სრულიად მოკლებულნი არიან მს, რაც დრამის არსებით მხარეს შეადგენს და რომლის შესახებაც ზემოდ ვილაპარაკეთ,—აქ ნასახივც არ არის ცხოვრების დედა აზრის, ცხოვრების საინტერესო მომენტისა,—ცხოვრების ბრძოლისა. ჩეხოვის ერთი რამ მაინც აქვს გამოხატული,—უნუგეშობა და ფატალური სიმკაცრე რუსეთის ცხოვრებისა. მისი დრამების მანკეები ამ რკინის კანონისაგან ისე არიან დაბეზავებული და დაჩაგრულნი, რომ სულის ამოსურთქვასაც ვერა ბედავენ და არც არავითარი სურვილი აქვთ ამ დამონებასა და სისასტიკეს შეებრძოლონ.

ჩეხოვი ამ ცხოვრების უხილავ ძაღვებს სიმწვავეს მაინც გაგრძნობინებს ხოლმე, თუმცა აქაც არ არის არავითარი ნასახი სიცოცხლისა და ბრძოლისა,—საფლავ-სებრივი დუმილი, სიჩუმე და საფლავისავე საშინელება.. მაგრამ ამის ნიჭიერი დასაბუთება ბადებს „ერაგვარ განწყობილებას“, რომელიც განსაკუთრებულ ხასიათს აძლევს ჩეხოვის დრამებს.

გორკის დრამებში კი ესეც არა ჩანს,—გორკის დრამები მანკეების მოძრაობაა, მეტი არაფერი **კ. ა.**

*) ერთად-ერთი გმირი გორკისავე დრამისა (ავარაკის ხალხი) მშვენივრად ასურათებს გორკის „ინტელიგენტებს“: „არა, ჩვენ არა ვართ ინტელიგენტი! ჩვენ სულ სხვა რამა ვართ.. ჩვენ ავარაკის ხალხნი ვართ ჩვენს ქვეყანაში—ვიღაც მოსულბე. ჩვენ უაზროდ ვზრუნავთ და ვიღვწით და ვეძიებთ ცხოვრებაში მხოლოდ სამაჟურ ადგილებს.. არას ვაყვებთ და იმდენს ვლაპარაკობთ, რომ კაცს გული აერგვა... ჩვენი ლაპარაკი სიყალბით არის სავსე, რათა ჩვენი სულის უზადრულობა ერთიმეორეს დაუფაროთ. ჩვენ გამოვიზარანებებით ხოლმე ლამაზ ფრაზებში და მწიგნობრობის სიბრძნის ნაფლეთებში, ვლაპარაკობთ ეროვნების ტრაგიზმის შესახებ, თუმცა არ გვესმის იგი; გვიყვარს ოცნება, კენესა და ჩივილი... არავინაა გორკის ეს ინტელიგენტიად მიიჩნდეს, იმ ინტელიგენტიად, რომლის წევრადაც ისიც ითვლება, რასაკვირველია.

ქალმახელიძე

ჩემისთანა უბედური
ვის სმენია, ვის უნახავს?
მე რომ საქმე მომივიდა,
იმისთანა თქვენს მტერს და ავს!..

ვეპყრობდი და ოთხმოც წლამდი
ვიყავ სრული ბედნიერი
და ჩემ ყოფა-ცხოვრებასაც
შენატეროდა მთელი ვერია...

სადაც მდიდრებს ახსენებდნენ,
მეც ვიყავი მათში... რალა!..
ქულს მიხდიდნენ, თავს მიკრავდნენ,
დავდიოდი როგორც ალა.

გამოვექდე სახლი, კარი...
ავიშენე სარაია;
სავოვედ მივეც ბაღია,
შიგ ჰყვავოდა ვარდი, ია.

მაგრამ ერთხელ უმიზეზოდ
კარს მოამადგა ვიღაც მტერი,
ნაცარტუტა ამადინა,
გადაიწვია ყოლიფერი!

ალარც სახლი, ალარც კარი,
ალარც რამე სხვა ქონება!...
მაგრამ ამის რაღას დავსდევ?
გამეფანტა მით გონება,

რომ შევიღაც კი ერთად-ერთი
დამიხვრიტეს თვალის წინა!...
დავრჩი ოხრად, ასე მარტო,
ალარსად მაქვს ალარც ბინა!..

მთას შეესტირი, კლდეს შევბღავი,
დამიბნელდა ეს ქვეყანა.
ღმერთო ჰკითხე, ამ ყოფაში
ვინც მოხუცი მიმიყვანა!

აკვა

პრესის თაყვანისმცემი და ბიუროკრატია

ის, რაც გუშინ საქამათო საგნად ითვლებოდა, დღეს ყველასათვის ცაღია. რაზედაც გუშინ ოცნებასაც ძლიერს და ბედვად ხალხი, დღეს მის ძირითად უფლებად ითვლება. საზოგადოების გამოუხიზლებას თან მოჰყვა ამ ძირითად უფლებებისთვის ბრძოლა, რომელიც დღესაც კიდევ არ არის დასრულებული. ეს ბრძოლა სხვა და სხვა სახეს იღებს იმის მიხედვით, თუ რა ძალის მქონენი არიან მეზობლნი. იქ, სადაც ხალხის ძალა დიდია, ხალხი აშკარა მოქმედებას არ ერიდება, იქ კი, სადაც გატაცება და გრძნობა სკარბობს რეალურ ძალას, საზოგადოებში მოქმედი პარტია საერთო, აშკარა მოქმედებას ერიდება და ან ნიადავის მზადებას უნდება, ან მოწინააღმდეგე ბანაკში ცალკე პირთა დამარცხებას და ჩამოშორებას ცდილობს.

დღევანდელ ვითარებაში ეს აზრი მართლდება, თუ დავაკვირდებით როგორც მეგრძოდ პარტიების მოქმედებას, ისე მთავრობის და მის მომხრეთა მოქმედებასაც. ხან აშკარად იბრძვის ბიუროკრატია, ტყუილის მტყარცნელებს და ზარბაზნებს აგზავნის „ხალხის დასამშვიდებლად“, არავეს და აწიოკებს თავის მოწინააღმდეგეთა ქონებას, ხან კიდევ ცდილობს თავის ნამდვილ სურვილების დამალვას, ლიბერალურ რეფორმების დაპირებას ეუარება, უნდა ოფიციალურად ხალხი დაეკმაყოფილოს ამ დაპირებით და ამასობაში არა ოფიციალურად თავის წინანდელ მოქმედებას განაგრძობს, თავის დაბალ წარმომადგენლებს საიდუმლო ცირკულიარებით ხალხის საწინააღმდეგო მოღვაწეობას უბრძანებს.

სწორედ ამიტომ იმ დროს, როდესაც ხელმწიფის მანიფესტებით ხალხს სხვა და სხვა უფლება ეძლევა, მინისტრების ცირკულიარები ამ მანიფესტებს აქარწყლებენ და ხალხს უწინდელივით მონობაში ადგებენ. სწორედ ამიტომ ყველა რეფორმები რუსეთში დღემდის მხოლოდ ქაღალდზე დაწერილი რჩება და ხალხი თავის უუფლებობას ვერ ასცდენია...

სიტყვის ზეპრესის თავისუფლება, როგორც საპარლამენტო ცხოვრების აუცილებელი უფლება, ძველი წყობილების მომხრეთათვის საზარალოა. აქ, ამ ასპარეზზე არ სკრის მათი ხმალი და ტ-ვია, დაბეჭდილ გაზეთს ან წიგნს ვერ მოხედება. საზოგადოების უკმაყოფილება კრებებზე თავს ვერ იჩენდა, ვინაიდან კრებებს გუბერნატორები უკრძალავდნენ და თავშეყრილ ხალხს მხედრობა მათრახებიანა და ტყუებით ჰფანტავდა. კრებების აკრძალვა შეეძლო გუბერნატორებს, — წიგნებისა და გაზეთების საერთო აკრძალვა ასე ადვილად არაა, — ამიტომ ხალხის უკმაყოფილებამ სამწერლო ასპარეზზე იჩინა თავი, და აი აქ იწყებენ ძველი წყობილების მომხრენი ნამდვილპარტიზანულ ბრძოლას პრესისათან: სადაც ახერხებენ, ჰკეტავენ გაზეთებს, რედაქტორებს და გამომცემლებს ატუსაღებენ, მათ გადასახლებას ეუჭრებიან, თუ რადაქტორმა გაზეთს „მიმართულება“ არ გამოუცვალა. ახსოვთ ის დრო, როდესაც აღმინისტრაციის ბრძანებით ხალხი მთავრობისთვის საყვარელ ხატებზე ლოცულობდა და ახლაც ის დრო ჰგონათ, ავიწყდებათ, რომ დღევანდელი დრო გუშინდელს არაფრით აღარ ჰგავს.

ამ პარტიზანულ ომს არ ემარობენ და ახლა პეტერბურგში თურმე ლაპარაკია აღძრული იმაზე, რომ უკვე დაბეჭდილი და გასაყიდად გამოტანილი წიგნები შეაგროვონ და დაწვან. ეშინათ... წიგნების. ამ წიგნებში გამოთქმული აზრები მათთვის საშიშია, თუცა ეს წიგნები უმეტეს ნაწილად ნათარგმნი არის და საზღვარ გარეთ მათ ხალხისათვის არაფერი ზიანი არ მოუტანიათ.

ეს წიგნები მხოლოდ ხელს უწყობენ ხალხის გამოფხიზლებას, ეს გამოფხიზლება ევროპაში არავის არ აშინებს.

ეს გამოფხიზლება საშიში არის იმათთვის, ვინც იცის, რომ მართვა-გამგეობის ხალხის წარმომადგენელთა ხელში გადასვლას თან მოჰყვება იმათი გასამართლება, ვინც ცდილობდა და ახლაც ცდილობს ხალხს თავისუფლებისაკენ მიმავალი ყოველივე გზა დაუხშოს და შეუძლებლად გახადოს ახლანდელ სახელმწიფო წყობილების გამოცვლა.

უკვე დაბეჭდილ წიგნების შეგროვება და დაწვა სულთ მობრძავ ბიუროკრატისათვის ხელუხლებელ ძეგლად გამოადგება და მისთან ერთად გაუთხრის ძველ წყობილებას იმ ორმოს, რომლიდანაც ამოსვლას იგი ვედარავითარ ზარბაზნების საშუალებით ვერ მოახერხებს.

ბ.—

გადასახადი შემოსავალი

სახელმწიფო ხალხისთვის არსებობს და სახელმწიფოს მთავრობა ვალდებულია რაწინაირად დაეკმაყოფილოს ხალხის მრავალგვარი საჭიროება. საერთო მშვიდობიანობის დამყარება, ხალხის საკეთილდღეოდ შესაფერ პირობების შექმნა, სასამართლოს მოწყობა, გზების გაყვანა, სწავლა-განათლების გავრცელება და, საზოგადოდ, ყველა ის საქმე, რომელიც ცერძო ადამიანის ძალ-ღონეს აღემატება და ხალხის საკეთილდღეოდ კი აუცილებლად საჭირო არის, ამ ყაშად მოეთხოვება მთავრობას, რომელიც ვალდებულია ეს საქმე შესაფერად მოაწყოს.

მაგრამ, საამისოდ ფულია საჭირო. უფულოდ, ჯამაგირის მიუცემლად, მრავალ სახელმწიფო მოხელეთა შენახვაც შეუძლებელი შეიქნებოდა. ფული მთავრობას ან სახაზინო ქონებიდან შემოსდის (მიწების, ტყეების, რკინის გზების და სხვ. შემოსავალი) ან სხვა და სხვა საგანგებოდ შემოღებულ გადასახადის სახით.

უწინდელ დროში მთავრობა უფრო სახაზინო ქონების შემოსავლით ისტუმრებდა საერთო ხარჯებს და დღესაც ზოგიერთ სახელმწიფოში, როგორც მაგ. რუსეთში, სახელმწიფოს ხარჯთაღრიცხვაში სახაზინო ქონების შემოსავალს შესამჩნევი ადგილი უჭირავს. მაგრამ, რაც მეტი დრო გადის, გადასახადს მეტი მნიშვნელობაც ეძლევა და საზღვარ გარეე ყველა სახელმწიფოში ამ ყაშად მთელი საფინანსო სისტემა სხვა და სხვა გადასახადებზე აგებულია.

ეს გადასახადი, რომელიც ხალხს ხედება, მისთვის დაკარგული არ არის, — მთავრობამ ეს ფული უნდა მოახმაროს ისევე ხალხის კეთილდღეობას.. მართალია, ზოგან მთავრობა თავის მოქმედებაში ამ მიზანს ღალატობს, ხალხში გადასახადს ჰკრეფს და ფულს თავის ნებაზე ფლანგავს და ხარჯავს თავის ახლობელთა გასამდიდრებლად, მაგრამ ასეთ მთავრობის ქცევა ავაზაკის ქცევას ჰგავს, რომელიც გზაში ფულს ართმევს გამეღელს... მთავრობას თუ უნდა ავაზაკ-მცარცველის სახელი არ დაიმსახუროს და ხალხში უკმაყოფილება და სამართლიანი გულისწყრომა არ გამოიწვიოს, მის მოქმედებას მიზნად უნდა ჰქონდეს ხალხის საერთო კეთილდღეობა.

გადასახადები ს რიგიან მოწყობას დიდი მნიშვნელობა აქვს ყოველ სახელმწიფოში. იქ, სადაც ხალხს მძიმე და აუტანელი გადასახადები აქვს დატვირთული, სადაც გადასახადი სამართლიანობის პრინციპზე აგებული არ არის, სადაც ხალხის ერთი ნაწილი შედარებით ნაკლებს იხდის და მეორე ნაწილს კი სულს უზუთავს გადასახადს სიმძიმე, — იქ აუცილებელია ხალხში უკმაყოფილების გავრცელება, შინაური ბრძოლა მთავრობასთან, რევოლუცია, ხშირად თვით სახელმწიფოს დამხობაც. იმისთვის, რომ გადასახადი ყველასთვის ადვილი ასატანი შეიქნეს, საჭიროა შემდეგი:

1) გადასახადი ყველას ქონების კვალობაზე უნდა ხედებოდეს, ამას სამართლიანობა მოითხოვს. უწინდელ დროში კი მთავრობა მდიდრებს ყოველივე გადასახადისაგან ანთავისუფლებდა, და გადასახადი მთელის თავის სიმძიმით აწვეებოდა ხალხის ღარიბ უმეტესობას.

2) გადასახადის რაოდენობა გარკვეული უნდა იყოს, რომ ყველამ იცოდეს დანამდვილებით, რამდენი ხედება მას გადასახადლად, აღმოსავლეთის ზოგიერთ სახელმწიფოში კი გადასახადის ამკრეფის სურვილზე დამოკიდებული, მეტი თუ ნაკლები გადასადენიოს ამა თუ იმ პირს.

გადასახადი პირდაპირი და არაპირდაპირია. პირდაპირი გადასახადი ის არის, რომელიც იმასვე ხდებდა, ვისგანაც აპირებს მის მიღებას მთავრობა. არა პირდაპირი კი ამა თუ იმ პირს ხდებდა იმ მიზნით, რომ იგი ამ გადასახადს სხვებზე გადაიტანს და ამნაირად ხაზინაში შეტანილ ფულს დაიბრუნებს, არა პირდაპირი გადასახადია მაგ. თუთუნის აქციზი. პაპიროსების მექარხნე ხაზინაში აქციზის ფულს იხდის, მაგრამ შემდეგ ამ ფულს ახდენიან პაპიროსის მყიდველებს. პაპიროსის კოლოფებს ბანდეროლი აკრავს, ეს ბანდეროლია ის გადასახადი, რომელიც არა პირდაპირ ხვდა პაპიროსის მყიდველს და რომელიც წინდაწინვე შეიტანა ხაზინაში მექარხნემ.

არა პირდაპირი გადასახადი უსამართლოა,—იგი თანასწორად ხვდება მდიდარს და ღარიბს; იგი, ამიტომ, ღარიბებისთვის შედარებით უფრო ძნელი ასატანია.

რა საშუალებით შეიძლება საქმის მოწყობა ისე, რომ მდიდარს ღარიბზე მეტი გადახედეს? რომელი გადასახადია უფრო სამართლიანი?

საფინანსო მეცნიერება ამის პასუხს იძლევა და ამბობს, რომ სამოსილ უნდა იქმნეს შემოღებული გადასახადი შემოსავალზე.

არც ერთს სხვა გადასახადს იმდენი კამათი არ გამოუწვევია, რამდენიც ამას. ზოგიერთები ამტკიცებენ, რომ ყველა სხვა გადასახადი უნდა მოისპოს და მთავრობის ხარჯების გასატუმარებლად უნდა დარჩეს მხოლოდ სხვებზე გადასახადი შემოსავალზე,—სხვები კი, პირიქით, ამბობენ რომ იგი „სიძლიერის ღირსია“, „მეცნიერული ხალხისთვის“, სახელმწიფოს „სახელის გამტეხი“. განსაკუთრებით ბევრი მტერი ჰყავდა მას პირველად ინგლისში, მაგრამ შემდეგ ამ გადასახადმა იქ მაგრად მოიკიდა ფეხი და საზოგადოების გული მოიგო.

ამ გადასახადს ერთი აშკარა ღირსება აქვს, რომლის უარყოფა არავის არ შეუძლია,—იგი ყველას ხდებდა და ხდებდა სამართლიანად,—შემდგენის მიხედვით. ეს გადასახადი კიდევ იმითაც მოსაწონია, რომ შესაძლოდ ხდის უფრო ღარიბების ყოველივე გადასახადისაგან სრულ განთავისუფლებას. რამე შემოსავალი სახელმწიფოში ყველას აქვს, უშემოსავლოდ ადამიანი მოკვდებოდა შიმშილით, მაგრამ ღარიბ კაცისთვის მის პატარა შემოსავალს სულ სხვა მნიშვნელობა აქვს, ვიდრე მდიდრისთვის მისას. ღარიბი კაცის შემოსავალი ძლიერ ყოფნის მის დღიურ ლუკმა პურს, ცხოვრებისთვის აუცილებელ ხარჯებს ძლიერ ფარავს, მდიდარი კი მთელ შემოსავლის დახარჯვასაც ვერ ახერხებს. ამიტომ ცხადია, რომ ღარიბს თავის მცირე შემოსავლიდან კიდევ ხაზინაში რისიმე გადახდა არ შეუძლია. ყველა სახელმწიფოში, სადაც შემოსავალზე გადასახადია შემოღებული, შემოსავლის პირველი რამოდენიმე ასი მანეთი ცხოვრებისთვის აუცილებელ საქიროდ ჩათვლილია და გადასახადისაგანაც განთავისუფლებული.

იმისთვის, რომ ხსენებული გადასახადი ყოველივე ნაკლს მოკლებული იქმნეს, საქირაო ყველა მოქალაქეს შემოსავალი სისწორით გამოიანგარიშოს. ეს გამოიანგარიშება მეტად ძნელია და სხვა და სხვა სახელმწიფოში იგი ერთნაირად მოწყობილი არ არის. ზოგან, როგორც მაგ. პრუსიაში, ინიშნება განსაკუთრებული კომისია, რომელიც ადგილობრივ იკვლევს ყველას შემოსავალს. ეს საშუალება შემოსავლის გამოსაკვლევად შესაძლებლად ხდის მრავალ შეცდომას, ვინაიდან გარეშე პირს ყოველთვის არ შეუძლია დანამდგლებით გაიგოს სხვისი შემოსავალი. ხშირად რომელიმე ძუნწი

ადამიანი კომისიის ღარიბად მოჩვენება და მთელანაირად კი მდიდრად. მაგრამ გამოცდილებამ გვიჩვენა, რომ ამას და მიუხედავად და მიუხედავად იმისა, რომ ყველას შემოსული განასაზიეროს კომისიისაგან გამოიანგარიშებულ შემოსავლის რაოდენობა, ასეთი საჩივარი მეტად იშვიათია,—უმეტეს ნაწილად ყველა კაყოფილი რჩება კომისიის გამოიანგარიშებით. მეცნიერი სტატისტიკოსები ამტკიცებენ, რომ ეს კომისიები საშუალო ქონების პირთა შემოსავალს საზოგადოდ მეტის სისწორით ანგარიშობენ, უფრო შეძლებულთა შემოსავლის გამოიანგარიშებაში კი მათ ხშირად შეცდომა მოსდით. საზოგადოდ ეს კომისიები შემოსავლის თითქმის ერთ მეოთხედს აკლებენ ყველას.

შემოსავლის გამოსაანგარიშებლად კიდევ მეორე გზა არის, რომელიც მიღებულია ინგლისში. იქ ყველა ვალდებულია თავისი შემოსავალი თვითონ განაცხადოს და შემდეგ ამ განცხადებას იხილავენ და ამოწმებენ ადგილობრივი კომისიები. ეს წესი იმითი არის ცუდი, რომ ხშირად განცხადებებში დამწერი თავის შემოსავალს უკლებს, რომ ამნაირად შეიმციროს გადასახადი. გამოიანგარიშებულია, რომ განცხადებების თითქმის 40% არ ეთა ხება სიამართლეს.

მაგრამ, არ არსებობს არც ერთი ნაკლი, რომლის თავიდან აცილება ზოგიერთ შემთხვევაში არ იყოს შესაძლებელი, და თუ არსებობს რომელიმე ნაკლი ამა თუ იმ გადასახადში, ამის გამო მთელ გადასახადს ან ყველა გადასახადის უარყოფა არ შეგვიძლია. გადასახადი საქირაო არის და რაკი ყველაფრით სრულ გადასახადი არ არსებობს, ამიტომ ისევ ისეთი გადასახადი უნდა შემოვიღოთ, რომელიც შედარებით უკეთესია. ასეთია სწორედ გადასახადი შემოსავალზე. საქირაო მხოლოდ მეტი დაკვირვება შემოსავლის გამოკვლევის დროს.

ადამიანის ყველა შემოსავალს ერთნაირი მნიშვნელობა არა აქვს. წარმოიდგინეთ ფულის პატრონი, რომელსაც 50.000 მანეთი თანხა აქვს და რომელსაც ყოველ წლიურად, 3% -ის ანგარიშით, ათას ხუთასი მანეთი შემოსავალი აქვს უზრუნველყოფილი. და მასთან ერთად წარმოიდგინეთ მეორე ადამიანი, რომელიც სადმე კერძო სამსახურშია და ჯამაგირად იმავე ათას ხუთას მანეთს ღებულობს. ორივე შემთხვევაში შემოსავალი იგივე არის, მაგრამ ორივე შემოსავალს სულ სხვა ფასი და მნიშვნელობა აქვს. პირველ შემთხვევაში ადამიანის სრულებით უშრომლად უზრუნველყოფილი აქვს ხსენებული შემოსავალი, მეორე შემთხვევაში კი ეს შემოსავალი უზრუნველყოფილი არ არის, მის ზოგნას შრომა სჭირია, კერძო სამსახურის დაკარგვით შეიძლება მთელი შემოსავალიც დაჰკარგოს ადამიანმა. ცხადია, რომ ორივე შემთხვევაში ერთისა და იმავე შემოსავლის თანასწორად დაბაჟვა სამართლიანობას მოკლებული გამოდგებოდა.

პრუსიაში ახლანდელი გადასახადი შემოსავალზე შემოღებულია 1873 წელს, როდესაც ახალ კანონის ძალით შეიცვალა წინეთ არსებული კლასიური გადასახადი. ხალხი, წლიურ შემოსავლის მიხედვით, კლასებად დაყოფილია. ისინი, ვინც 900 მარკზე ნაკლებ შემოსავალს იღებენ ყოველ-წლიურად, გადასახადისაგან განთავისუფლებული არიან. თვითონ გადასახადი ორ ნაწილად გაყოფილია: ერთია კლასიური და მეორე კლასიფიციური. პირველი ხდებდა იმათ, ვისი შემოსავალიც 900 მარკზე მეტია და 3000 მარკს არ აღემატება. აქ 10 კლასია. ყველაზე უფრო დაბალ კლასისათვის გადასახადი 6 3/4 მარკას უდრის ე. ი. 0,69%, უმაღლესი კლასი კი იხდის

54 მარკას ან 1,890⁰/₀, ამნაირად გადასახადი პროგრესიული სახეს იღებს. მეორე, კლასიფიკაციური გადასახადი, იმათ ხვდება, ვისი შემოსავალიც 3000 მარკაზე მეტია. აქ სულ 40 კლასისა, გადასახადი უდრის 2, 5-დან 2,57⁰/₀-მდე.

ინგლისში გადასახადი შემოსავალზე უკეთესად მოწყობილია, ვიდრე დანარჩენ სახელმწიფოებში. იქ ყოველწლიურად ირკვევენ ხალხის წარმომადგენლები, თუ რამდენი პენსი გადასახადი უნდა დაედოს შემოსავლის თითო გირვანქა სტერლინგს, და ამიტომ იქ მეტად ადვილია გადასახადის სახით მოსალოდნელ შემოსავლის რაოდენობა გამოიანგარიშოს ადამიანმა, და ამასთან შესაძლებელიც ხდება ამ შემოსავლის სურვილისამებრ მომატება ან დაკლება. ამ გადასახადის თითო პენსს შემოაქვს წელიწადში 20 მილიონ მანეთამდე. უდრის გადასახადი ჩვეულებრივ 5-7 პენსს გირვანქა სტერლინგზე და, თუმცა ყირიმის ომის დროს იგი თითქმის 16 პენსამდის ავიდა, მაგრამ, სამაგიეროდ, გლადსტონის მონისტობის დროს იგი 2 პენსზე ჩამოვიდა.

ინგლისში კანონი ყველა შემოსავალს ხუთ ნაწილად ჰყოფს 1) უძრავ მამულეების შემოსავალი. 2) უძრავ მამულეების მოიჯარადრეთა შემოსავალი. 4) ნაღდ ფულის, თანხების შემოსავალი. 4) თავისუფალ პროფესიების, ვაჭრების და მრეწველების შემოსავალი და 5) სახელმწიფოსაგან მიღებული ჯამაგირი და პენსია. ამათ სხვა და სხვა გადასახადი ხვდება, რადგანაც მიღებულია, რომ ყველას თინასწორი მნიშვნელობა არა აქვს. გადასახადისაგან განთავისუფლებულია ყველა, 1) ვისი შემოსავალიც 150 გირ. სტერლინგს არ ა. ემატება 2) საქველმოქმედო მიზნით შემოსული ფული. 3) საავადმყოფოების და სასწავლებლების შემოსავალი 4) საურთიერთო დახმარების საზოგადოებანი, 5) შემნახველი კასები. შემოსავლის გამოანგარიშების დროს აკლებენ 120 გირვ. სტ. იმათ, ვისი შემოსავალი 400 გირვ. სტერ. არ აღემატება და შემოსავლის 1/8 ნაწილს, რომელიც საჭიროდ მიჩნეულია ადამიანის დაზღვევისათვის

ამ გადასახადის სახით ინგლისის ხაზინაში ყოველწლიურად თითქმის 158 მილიონი მანეთი შემოდის.

პრუსიაში და ინგლისში შემოღებული გადასახადები ერთმანეთს რომ დავადართო ადვილად მოგვხდებოდა, რომ ინგლისური წესი ბევრად უფრო მოსაწონია. იქ შემოსავლის ყოველ მანეთს შესაფერი გადასახადი ხვდება, პრუსიაში კი, სადაც შემოსავალი კლასებზე დაყოფილია, 40,000 და 45,000 მანეთის მქონე ერთსა და იმავე ფულს იხდის, რადგანაც ორივე ერთსა და იმავე კლასში ითვლება.

ამ ორივე სახელმწიფოს ისტორია გვიჩვენებს, თუ რა მნიშვნელობა ჰქონია შემოსავალზე გადასახადს ორივესათვის. ინგლისში, სადაც ვაჭრობა და მრეწველობა ათასგვარ აქციზებით შეხუთული იყო და არაპირდაპირ გადასახადების სიმძიმე აუტანელ ტვირთად აწვა ღარიბ ხალხს, მხოლოდ ამ ახალ გადასახადის შემოღებით შესაძლო შეიქმნა აქციზების მოსპობა, ვაჭრობის განთავისუფლება და ფართო ფინანსიურ რეფორმების შემოღება ხალხის შეუწყუბებლად. პრუსიაში კი, პროფ. გელფერინის მოწმობით, „უამადასახადოდ შეუძლებელი იქმნებოდა 1815 წლის ომიანობით შესუსტებულ საფინანსო ძლიერების აღდგენა, სახელმწიფო ვალის შემცირება, ჯარებში ახალ წესების შემოღება და ახლანდელი პოლიტიკური გაძლიერება.“

არაპირდაპირი გადასახადი თუ განსაკუთრებით ღარიბებისთვის ძნელი ასატანია, გადასახადი შემოსავალზე სწორედ ღარიბებს შეღავათს აძლევს და მათელ თავის სიმძიმით უფრო

შემოღებულ კლასებს აწვება, არაპირდაპირი გადასახადი თუ არ შეიძლება თავის ნებაზე მოუმატოს და დაუქრეს გადასახადში, შემოსავალზე გადასახადი ამ ნაკლისგანაც არის თავისუფალი. როგორც ინგლისში იციან, რომ ყოველ პენსს გადასახადს 20 მილიონი მანეთი შემოაქვს, ისე სხვაგანაც შეიძლება იტოლდეს ადამიანმა, თუ რამდენი უნდა გადახდეს ხალხს თითო მანეთი შემოსავალზე, რომ გადასახადმა მოიტანოს იმდენი, რამდენიც ხარჯთაღრიცხვაში აღნიშნულია. არაპირდაპირ გადასახადის აკრეფა თუ დიდ და უსარგებლო ხარჯს მოითხოვს მთავრობისაგან, გადასახადი შემოსავალზე ადვილი ასაკრეფია, არაპირდაპირი გადასახადი თუ ზღუდავს ვაჭრობა-მრეწველობის თავისუფლებას, გადასახადი შემოსავალზე ამ მხრივ უნაკლებულია, არაპირდაპირი გადასახადი თუ ძირს უხობს ხალხის კეთილდღეობას, გადასახადი შემოსავალზე, როგორც სამართლიანი და ღარიბებისთვის ადვილი გადასახდელი, პირიქით, აადვილებს ხალხის ეკონომიურ განვითარებას.

ერთის სიტყვით, რა მხრივაც უნდა შევხედოთ ამ გადასახადს, იგი ვაკილებით სჯობია იმ გადასახადებს, რომლებზედაც აგებულია თანამედროვე საფინანსო სისტემა რუსეთში. და ამიტომ სასიხარულოა, რომ მთავრობას ვანუზრახავს მისი შემოღება და საამისო პროექტიც უკვე შეუდგენია.

მაგრამ, დაბეჭდილ პროექტის განხილვა გვიმოტივებს, რომ ბიუროკრატის შემოქმედებითი ნიჭი საზღვარ გარეთ არსებულ ფორმებს ვერ გასცილებია და ამ ფორმებში მას საუკეთესოსი არჩევაც ვერ მოუხერხებია: ეს პროექტა წააგავს პრუსიაში არსებულ გადასახადს შემოსავალზე. აქაც რივე კლასებზე დაყოფა შეგვხვდება, რომელიც პრუსიის გადასახადის უმთავრეს ნაკლს შეადგენს. აქაც არ არის გაყოფილი შემოსავალი სხვა და სხვა ჯგუფად იმის მიხედვით, თუ რა წყაროდან არის შემოსული ხსენებული შემოსავალი. ინგლისის მოძრავი სისტემა რუსეთის ბიუროკრატისათვის, რომელიც აქაც მდიდართა ქომავობას ვერ სტოვებს, საშიში და არა სასურველია. რუსეთის პროექტში გადასახადისაგან სრულებით განთავისუფლებულია უდიდესი მემამულე და უდიდეს შემოსავლის მქონე—მეფის სახლობა, რომელსაც, გადასახადი 5⁰/₀-მდე თუ ავიდა, ყოველწლიურად უნდა გადახდებოდა სულ ცოტა ორი ან სამი მილიონი მანეთი მანც, რომელიც კარგ სამსახურს გაუწევდა ხალხს მის ახლანდელ გაჭირების დროს.

ან უკეთესი რა არის მოსალოდნელი იქ, სადაც ხალხი და მთავრობა მტრულის თვალთ უტყქრიან ერთმანეთს, სადაც ბიუროკრატია ხალხის დაუკითხავად თავის კაბინეტებში აცხობს საფინანსო პროექტებს და სადაც იგი ამა ქვეყნის ძლიერთა გულის მოსაგებად ადვილად ივიწყებს ხალხის ყველა ძირითად საჭიროებას.

ამნაირ პირობებში შემოღებული გადასახადი შემოსავალზე ხალხში უკმაყოფილობის მეტს ვერაფერს ვერ გამოიწვევს. მთავრობის წარმომადგენელი კომისიები შემოსავლის გამორკვევის დროს შემდეგშოიაც ისევე დაიჭერენ საქმეს, როგორც აქამდის ექირათ. ქრთამი და ხართი, მდიდარ და ძლიერ პირთა სასიამოვნოდ ათასნაირი ბოროტმოქმედება, სუსტების და ღარიბების დაჩაგვრა და მეცადინეობა, რომ ახალი გადასახადი მდიდრებს გაუადვილდეს და ისევე ღარიბებს დააწვეს კისერზე, — თი ასეთი იქმნება სახელმწიფო მხელეთა მოქმედება შემდეგშოიაც და ამიტომ შემოსავალზე ახალი გადასახადი მხოლოდ ახალ უკმაყოფილების მიზეზად განდება.

შემოსავალზე გადასახადი ფებს მოიკიდებს და ხალხისათვის სასარგებლო ნაყოფს მოიტანს მხოლოდ იქ, სადაც ხალ-

ხის უმეტესობა სახელმწიფო საქმეთა მართვისა და გამგეობას თვალყურს ადევნებს და სადაც ხალხი წარმომადგენელთა არჩევით მონაწილეობას იღებს ამ საქმეში; სადაც იგი, ამიტომ, მტრულის თვლით არ შესცქერის სახელმწიფო გადასახადს და იცის, რომ ეს გადასახადი მმართველ წრეების ჯიბეში არ წაევა და თვით ხალხის საჭიროებას მოხმარდება. გადასახადი შემოსავალზე კარგ ნაყოფს მოიტანს მხოლოდ იქ, სადაც საზოგადო ცხოვრება განვითარებულია და ყოველი ადამიანი ათასწიარად დამოკიდებულ-დაკავშირებულთა სხვებთან, სადაც ყველაფერი საჯაროდ ხდება, სადაც საიდუმლოება პრინციპად გამხდარი არ არის და სადაც, ამიტომ, ძნელი და მოუხერხებელი ხდება თავის შემოსავლის დამალვა. საზოგადოების კონტროლი ტყუილს ადვილად მისწვდება და ხელს შეუწყობს სიმართლის გამომჟღავნებას.

ამიტომ წინდაწინვე შეიძლება სთქვას ადამიანმა, რომ ეს ახალ გადასახადის პროექტი რუსეთის ხაზინას ახლანდელ გაჭირვებულ მდგომარეობიდან ვერ გამოიყვანს და ვერ შესცვლის რუსეთის საფინანსო სისტემის საერთო მიმართულებას, ვერ მოპოვებს ღარიბების დაზარალებას და მდიდრების პრივილეგიებს.

გ. მ — ა.

მარკვენება ისტორიაში

(პ. ლავროვის „ისტორიულ წერილებიდან“).

I

ისტორიული გარემოებანი, ჰავისა და ადგილ-მდებარეობის მრავალგვარი პირობები დრო-ჟამთა განმავლობაში ერთმანეთს უახლოვებენ სხვა და სხვა ჩამომავლობის მონათესავე ჯგუფებს. უმეტეს ნაწილად ეს ჯგუფები ითვისებენ ერთსა და იმავე ენას სხვა და სხვა კილოკავებით; ამათ ებადებათ ცოტად თუ ბევრად ერთგვარი პსიხიური მიდრეკილება, ზნე-ჩვეულება და გადმოცემანი. ამ გვარად შექმნილი ჯგუფი, ისტორიის კანონთა ზედგავლენით, გამოანაწილდება ხოლმე სხვა მის მსგავს ჯგუფთან და ჩნდება კულტურის და ისტორიულ ცვალებადობის ნაყოფი—ცალკე ურგავსა.

გამოცალკევდა თუ არა ეროვნება, იგი, როგორც ყოველი ცოცხალი არსი, იწყებს ბრძოლას არსებობისთვის და ყოველ მის ჩამომავალს ებადება სრულიად ბუნებრივი და უბრალო მიდრეკილება: „დაიცავი შენი არსება, რამდენადაც შეგიძლია; გაათართოვე შენი გავლენა და დამორჩილე ყველანი, რამდენადაც შესაძლებელია; შთანთქი სხვა ეროვნებანი ფიზიკურად, პოლიტიკურად და გონებრივად, თუ კი ძალა შეგწევს.“ რამდენადაც ენერგიულია ეროვნება, იმდენად ის უკეთ ასრულებს პირველ მოთხოვნილებას: რამდენადაც ადამიანურია იგი, იმდენად ეკარგება მისთვის მნიშვნელობა უკანასკნელის მისი ისტორიული როლი განისაზღვრება მისივე უნართ, რომლითაც იგი გავლენას იძენს სხვა ეროვნებაზე და ამასთანავე ინარჩუნებს თავის საკუთარ თუ სხვების განსაკუთრებულ თვისებებს.

ეროვნება, როგორც ბუნებისა და ისტორიის განვითარების ნაყოფი, სრულიად კანონიერი მოვლენაა, მაგრამ მოჩვენებითმა იდეალიზაციამ თავის საკუთარ გემოვნებაზე გადაამუშავა ეს დიადი პრინციპი.

რადგანაც, აუცილებლად, ესა თუ ის ეროვნება ამა თუ იმ ისტორიულ მომენტში რეალური წარმომადგენელი ხდებოდა კაცობრიობის პროგრესულ მოძრაობისა, ამიტომ აქედან დიდადა კაცობრიობის აზროვნებით შემუშავებულ ზოგად იდეათა

იგივეობის თეორია; რასაკვირველია, ამ ზოგად იდეათა შემუშავებაში თავისი წვლილი შეაქვს სხვა და სხვა ეროვნებანი. ეროვნებათა ისტორიის უდიდესმა ხანამ ჩაიარა ერთმანეთ შორის ბრძოლასა და შთანთქმაში და აქედან წარმოიშვა ცრუ პატრიოტიზმის მოძღვრება, რომლის ძალითაც მოქალაქე ღირსებად უთვლიდა თავის თავს იმ სურვილს, რომ იმ ერს, რომელსაც იგი ეკუთვნოდა, შთანთქმა სხვა დანარჩენნი. მიწის გაყოფის თეორია სახელმწიფოებრივ ტერიტორიად, ეროვნებათა მიხედვით, წარმოიშვა სწორედ იმის გამო, რომ პოლიტიკურ ისტორიაში ეროვნული პრინციპი ყოველთვის დიდ როლს თამაშობდა.

დავეყვირდეთ ამ თეორიებს.

საისტორიო თხზულებებში ხშირად შეხვდებით იმ აზრს, რომ უმთავრესი მოძრაობი ძალა პროგრესისა ამა თუ იმ შემთხვევაში არის ესა თუ ის ეროვნება; რომ ის არის განსაზღვრულ იდეის მატარებელი საკაცობრიო წინსვლელობას მოძრაობაში; რომ მის გამარჯვებასთან შეერთებულია კაცობრიობის განვითარება, პირიქით, მის დაღუპვისთანავე იხადება კაცობრიობის ხანგრძლივი შეჩერება პროგრესს გზაზე. არიან ისეთი მოაზრე-ისტორიკოსები, მათ შორის ხშირად შესანიშნავი ნიჭის პატრონებიც, რომლებიც ერთდაიგივეობას ხედავენ უმთავრეს ეროვნებათა ზოგად ისტორიულ მნიშვნელობასა და ადამიანის სხვა და სხვა იდეათა თუ პსიხიურს მოვლენათა შორის. როგორი რაციონალური აზრი და მნიშვნელობა უნდა მივცეთ ამ ისტორიულ მოვლენებს?

თუ განვიხილავთ, როგორც ისტორიულ ფაქტს, რომ ამა თუ იმ ხანაში განსაზღვრულ ეროვნების ხელმძღვანელ პირებსა და ამ ეროვნების ცხოვრებასა და ლიტერატურაში აღნიშნულ შესანიშნავ მოვლენებს ის ზოგადი ხასიათი ჰქონდათ, რომ პიროვნებანი გამსჭვალული იყვნენ ერთი მთავარი იდეით და ლიტერატურა კი ამ იდეის გამომხატველი იყო; ერთის სიტყვით, თუ დავინახავთ ამა თუ იმ ეროვნების იდეაში მისი განვითარების გამასაზოგადოებელ ფორმულას, მაშინ შეგვიძლია დავეთანხმოთ ზემოდ მოყვანილ მოსაზრებასა და მივცეთ მას არა მკირედი ისტორიული მნიშვნელობა. მართლაც; რამდენადმე განვითარებულ საზოგადოების ცივილიზაციას ყოველ ხანაში აქვს თავისი დამახასიათებელი თვისება, თავისი ხელმძღვანელი იდეა, და რამდენადაც საზოგადოებრივი ფორმები ხელს უწყობენ პიროვნების ყოველ მხრივ განვითარებას, რამდენადაც მეტია მისი ცივილიზაციის ერთობლივობა, იმდენად უფრო უნაკლულად ზ განსაზღვრულად გამოხატავს ეს ცივილიზაცია თავის იდეას. ცხადია, ამა თუ იმ ეროვნების ცივილიზაციას გავლენა აქვს, — როგორც იდეალურ ცენტრს, სხვა თანამედროვე ეროვნებაზე ზ მის მიმყოლ კაცობრიობის განვითარებაზე. ეს გავლენა იმდენად პროგრესიულია, რამდენადაც ამა თუ იმ ეროვნების ხელმძღვანელი იდეა ხელს უწყობს პიროვნების განვითარებას და საზოგადოებრივ ცხოვრებაში სამართლიანობის შეტანას. რამდენადაც ეს უკანასკნელი პირობა შესრულებულია, იმდენადვე შეგვიძლია ვთქვათ, რომ ესა თუ ის ეროვნება ამა თუ იმ ხანაში არის პროგრესიული წარმომადგენელი და რომ მის ისტორიულ სეპარატთან შეკავშირებულია კაცობრიობის წინსვლელობა ან მისი შეჩერება განვითარების გზაზე.

მაგრამ, ჩვეულებრივ, რაღაც სხვა უფრო დიდი რამ მიიჩნიათ ეროვნულ იდეად. ფიქრობენ, რომ ეს იდეა კი არ განისაზღვრება რომელიმე ეპოქით, არამედ იგი იკავშირებს ეროვნულ ცხოვრების ყოველ ხანას, რომ იგი აზოგადებს ამა

თუ იმ ეროვნების მთელ ისტორიას. ამის მსგავსი ფაქტი შეგვიძლია წარმოვიდგინოთ სამწიარად:

ან განსაზღვრულ წყობილების ცივილიზაცია იმდენად შევისისხლონოცა ერს, რომ გადაიქცა მის კულტურად, ანტროპოლოგიურ ნიშანდობლივ თვისებად, ასე რომ პიროვნებათა აზრს ან აღარ შეუძლია მოიგონოს რაიმე გაუმჯობესობა საზოგადოებრივ ცხოვრებაში, ან არსებული საზოგადოებრივი ფორმები ხშავს მას აღმოცენებისათანავე. ჩამომავლობა ჩამომავლობას მოყვება, მაგრამ ცხოვრების ფორმები და ხელმძღვანელი იდეები ერთი და იგივე რჩება. სხვა წაირად რომ ვთქვათ: ჩერდება ყოველივე მოძრაობა და საზოგადოების ისტორია იქცევა მხოლოდ ზოოლოგიურ მოვლენად. აქ ლაპარაკი მეთია ცივილიზაციურ პროგრესიულ მნიშვნელობაზე, რომელიც ამ გვარად ემსახურება იდეის განხორციელებას. იმ ეროვნებას, რომელიც ამ ზომ მდე მისულა, აღარავითარი გავლენა აღარა აქვს კაცობრიობის განვითარებაზე. მისი გამარჯვება არც არავის სწავლია, მისი დამარცხება არც არავის ენანება. ასეთ ერს მოელის ისტორიული სიკვდილი, თუ მის წიაღში არ გაიღვიძა და სამოქმედოდ არ გამოვიდა ცოცხალი ელემენტები.

ან იდეა, რომლითაც ხელმძღვანელობს რომელიმე ეროვნება, უნდა ჩავთვალოთ თანდაყოლად თვისებად ყველა ამ ეროვნების პირთათვის, მის ანტროპოლოგიურ ელემენტად, მისი ტუინის კუთვნილებად, რომელზედაც დამოკიდებულია შთამომავლობის განვითარება, როგორც ცხოვრების ფორმათა და კულტურის ცვალებადობაშიაც უნდა ვითარდებოდეს იგი. ამ შემთხვევაში ეროვნება უნდა განვიხილოთ, როგორც სახეობითი სხვაობა ადამიანთა ტომისა. მაშასადამე, ეროვნული იდეა არსებობს მხოლოდ ეროვნებაში. თანამემამულეთა გარეშე იგი წარმოუდგენელია.

მაგრამ სად არის ასეთი ისტორიული ეროვნება? თანამედროვე ევროპაში მხოლოდ გერმანელებს შეუძლიათ დაიჩემონ ერთ-ტომობა. სხვა დანარჩენ ერთა შორის ტომებრივი შერევა ისტორიული ფაქტია. მაგრამ თვით გერმანელთა შორისაც ადვილი ამოსჩენია ტომებრივი შერევის მიწუშები. ძველი რომაელები სწორედ რომ ნარევი ეროვნებას წარმოადგენდნენ. ცნობილი მეცნიერები ამასვე ფიქრობენ საბერძნეთზე, სპარსეთის ცივილიზაცია წარმოადგენდა მიღო-სპარსთა ცივილიზაციას. ამავე უძველეს ხანებს ნულარ მიემართავთ, რადგანაც მეცნიერებს იქ აღარაფერი აქვს ამხრით ხელმოსაქიდი. თუ არც ერთ ისტორიულ ეროვნებას არ შეუძლია დაიჩემოს შთამომავლობითი ერთობლივობა, მაშინ ეროვნულ იდეის ასეთ განმარტებასაც ადგილი არა აქვს.

ბოლოს, შეგვიძლია ასე წარმოვიდგინოთ საქმის ვითარება: ერთის ან სხვა და სხვა ტომის პიროვნებანი ჰავის, ნიადაგის და ეკონომიურ-კულტურულ პირობათა ზედ-გავლენით ივითარებენ ზოგიერთ ზოგად პსიხიურ მიდრეკილებებს; აი, ეს პსიხიური მიდრეკილებანი შეადგენენ სწორედ ეროვნების დამახასიათებელ თვისებებს. არ არსებობს ეს თვისებები, არ არსებობს თვით ერიც. ამ მიდრეკილებათა განსაკუთრებულ თვისებათა ჩამოყალიბება შეიძლება ერთ იდეად, რომელიც წითელი ძაფით იქმნება ხოლმე გატარებული მთელი ერის ცხოვრებაში. იმის დავარად, თუ როგორი გავლენა აქვს ამ ეროვნებას კაცობრიობის ისტორიაზე, შედის ამ უკანასკნელში თვით ეროვნული იდეაც. გამარჯვება ან დამარცხება ამ ეროვნებისა იწვევს ამავე იდეის ამაღლებას ან დასუსტებას. პირველი დებულება ამ მოსაზრებისა შეგვიძლია მივიღოთ. დღეს

ზოგიერთ მოაზრებმა მიზნად დაისახეს ხალხთა მსხვილყოფილ მოვლენების გამოკვლევა. მაგრამ კითხვა იმა შეიქმნება თუ არა ადვიაროთ ეროვნულ მიდრეკილებაში რაიმე პროგრესიული მოვლენა და ეს მოვლენა ვიცნოთ ამ მოდრეკილების შემადგენელ ელემენტად.

დ. ჭოღველი.

მაროკოს საქმე

მაროკოს საქმე—ეს ძველი და იმავე დროს მუდამ ახალი საკითხი —საბოლოო გადაწყვეტას უახლოვდება. ეს საკითხი იყო, რომ ევროპის დღევანდელ ცხოვრების მიმდინარეობას კინაღამ მშვიდობიანი კალაპატი დაუნგრია და მთელი დასავლეთი ევროპა სავითარობისა ომის საშინელ ტალღებში გადასტყორცნა. ეს საკითხია, რომ დღეს მთელ განათლებულ კაცობრიობის ყურადღებას იქცევს და პოლიტიკურ ბაასის დაუშრეტელ სა,ანს წარმოადგენს. მე გგონია, რომ არ იქნება მნიშვნელობას მოკლებული ქართველი მკითხველი საზოგადოებისთვის ამ საქმის გაცნობა; როგორ ვითარდებოდა ისტორიულად „მაროკოს საქმე“.

მაროკო მაჰმადიანთა ქვეყანაა, რომელსაც აფრიკის ჩრდილო ნაწილი უქირავს. ტერიტორიით იგი დაახლოვებით გერმანიის სიგრცისაა, ხოლო მკვიდრთა რაოდენობა ბევრად ჩამოუვარდება აქ უკანასკნელისას; მაროკოს მკვიდრთა რაოდენობა განისაზღვრება დაახლოვებით მხოლოდ ხუთი მილიონით. ნიადაგი ამ ქვეყნის ნაყოფიერია დი სხვა და სხვა მადნეულობით მდიდარი. ერთის სიტყვით, მაროკო გემრიელ ლუქმას წარმოადგენს, რომელსაც შეუძლებელია ევროპის დიდმა სახელმწიფოებმა გულგრილად უყურონ. ეს გულგრილობა მით უფრო შეუძლებელია, რომ მაროკო მილიტარულად ძლიერ სახელმწიფოს არ წარმოადგენს. სათავეში მას უდგას „თვითმპყრობელი“ 28 წლის სულთანი მულაი აბდ-ელ-აზისი, მაგრამ ნამდვილად კი მისი უფლება ძლიერ შემოფარგლულია, რადგანაც მკვიდრთა უმეტეს ნაწილს სულთანის ავტორიტეტი არ სწამს.

გეოგრაფიული მდგომარეობა კიდევ უფრო აორკეცებს მაროკოს მიმზიდველობას. იგი სდგას ხმელთა შუა ზღვის შესასვლელში და აღმოსავლეთ ნაპირებზე მშვენიერი მოხერხებული ნავთ-სადგურები აქვს, რომელნიც ფლოტისთვის საუკეთესო სადგურებს წარმოადგენენ. ევროპის უმთავრესი სახელმწიფოები ძალიან დაინტერესებული არიან მაროკოს მომავლით, რადგანაც ძალიან ადვილი მოსალოდნელია შესაძლებელ საზღვაო ომის ასპარეზობა ატლანტისკის ოკეანემ გასწიოს. ეკონომიურად მნიშვნელოვანია მაროკო გერმანიის კაპიტალისტებისთვის: მასი ბუნების ძალები, მინერალური სიმდიდრე, ნიადაგის ნაყოფიერება და სახელმწიფო ფინანსები გერმანულ კაპიტალისტებისთვის კარგ საქსპლუატაციო მასალას წარმოადგენენ.

ამ გვარად მაროკო ყოველმხრივ გემრიელ ლუქმას წარმოადგენს და იმავე დროს იგი სუსტი ქვეყანაა. ამის შემდეგ არ გასაკვირია, რომ ევროპის თითქმის ყველა ასე თუ ისე მნიშვნელოვანი სახელმწიფო გაფაციცებით ხელს იწვედა ამ ქვეყნისკენ. მაგრამ ვის დარჩება იგი? ვის უფრო მეტი უფლება აქვს მაროკოს ბედის გადაწყვეტაში? დღეს, კაპიტალისტურ წესწყობილების ხანაში, უფლება ძლიერს ეკუთვნის და ამიტომ, რომელიც უფრო ძლიერია ევროპის დაინტერესებულ სახელმწიფოთა შორის, მაროკოც მას დარჩება.

მაგრამ, საქმე ის არის, რომ ერთბაშად ევროპის პრინციპი ევროპაში თუმცა შერყეულია, იგი—ჯერ-ჯერობით მაინც არ-

სებობის, ყველა მაინტერესებულ სახელმწიფოთა შორის არც ერთს არ შეუძლია სთქვას: „მე უფრო ძლიერი ვარა“. აქედან გამომდინარეობს საერთა შორისო კონფერენციითა აუცილებლობა. მაგრამ, არც კონფერენციის შეუძლია მივიდეს რაიმე საბოლოო გადაწყვეტილებამდე, თუ მას ხელში არა აქვს დაინტერესებულ სახელმწიფოთაგან წარმოდგენილი მათი ასეთი თუ ისეთი უფლებები სადავო საგანზე. რასაკვირველია თითოეული სახელმწიფო თავისებურ საფუძველზე ამყარებს თავის „უფლებებს“. განვიხილოთ ეს უფლებები.

დავიწყოთ საფრანგეთიდან. ალჟირი, როგორც ვიცით, საფრანგეთის საზღვრებში ირიცხება და იმავე დროს იგი მაროკოს ახლობელი მეზობელია. თუ მაროკოში მყუდროება არ სუფევს, თუ მისი ცხოვრება ანარქიას წარმოადგენს, ეს რა თქმა უნდა, რაიმე გავლენას იქონიებს ალჟირზე და ამ გვარად საფრანგეთის ინტერესები შეილახება. ამ აზრით ეს მეზობლობა ასე თუ ისე „უფლებას“ აძლევს საფრანგეთს მაროკოს ბედზე იზრუნოს. ამას გარდა თვით საფრანგეთის გეოგრაფიული მდებარეობაც აძლევს ამის „უფლებას“ საფრანგეთის მთავრობას: შესაძლებელია ხმელთაშუა ზღვიდან საფრანგეთს მტერი თავს დაეცეს და ასეთ შემთხვევისათვის მას დასჯირდება ჩრდილოეთისა და სამხრეთის ფლოტის დაუკონებლივ შეერთება. რაც შეეხება ესპანიას, დიდი ხანია, რაც მას ტერიტორიული უფლებები აქვს მაროკოში. ინგლისი კიდევ თავის გობრალტარით, მალტით და ეგვიპტით ხმელთაშუა ზღვაში პირველ ხარისხოვან ძალას წარმოადგენს.

მაგრამ გერმანია? გერმანიას რაღა ინტერესები აქვს დასაცველი? გირებულობა საქონლისა, რომელიც ევროპიდან მაროკოში შეაქვთ, განისაზღვრება 3 მლიონით, რომელიც გამოაქვთ—2 მლიონით. ყველაზე უფრო მეტი წილი აქ საფრანგეთს და ესპანიას აქვთ. გერმანიის წილი კი მხოლოდ ექვსი მლიონია. ასე იყო ამ 2 წლის წინად, ასევეა თითქმის დღესაც. ამ გვარად გერმანიას არავითარი პატივსაღები უფლება არ ჰქონდა მაროკოში, რომლის დასაცველდაც იგი უნდა გამოსულიყო, მაგრამ, ამისდა მიუხედავად, მან მუხრავლევ მონაწილეობა მიიღო მაროკოს შესახებ მადრიდში გამართულ პირველ კონფერენციაში. თვით ბისმარკი იძულებული იყო აღეარებინა ის ფაქტი, რომ გერმანიას არავითარი ინტერესი არ აქვს მაროკოში დასაცველი; მაგრამ თუ იგი მინც მონაწილეობას იღებდა ოთხმოციან წლების კონფერენციაში, ეს მხოლოდ იმ განზრახვით, რომ საფრანგეთი საახალშენო ომში ჩავთრია და ამ გვარად ეს თავის მუდმივი მტერი შეესუსტებია. მაშინ თუ თვით ბისმარკი ლაპარაკობდა, რომ გერმანიას არავითარი ინტერესი არ აქვს, როგორც ხმელთა შუა ზღვაში, აგრეთვე მაროკოშიაცო, დღეს სულ სხვას ვხედავთ. აგერ ერთი წელიწადია, თითქმის მთელი გერმანიის პრესა გამუდმებით იმ ინტერესებზე ლაპარაკობს, რომელიც ვითომ გერმანიას აქვს მაროკოში. რა მოხდა, როგორი ცვლილება შეიტანა გერმანიის ეკონომიურ და პოლიტიკურ ცხოვრებაში იმ ოცდა ხუთმა წელმა, რომელმაც მადრიდის კონფერენციის შემდეგ განვლო?

სრულებით არაფერი იმ მხრივ, რომელსაც ჩვენ ვხეებით, გარდა იმისა, რომ დღეს გერმანიის პოლიტიკის მმართველობის მარკის მაგიერ ბიულაოვია, და მხოლოდ ეს უმნიშვნელო ცვლილება ის მიზეზი, რომელმაც მაროკოს საკითხი არ გააშწავა. გერმანიას მაროკოში მხოლოდ დიპლომატიური ინტერესები აქვს, რომლებიც 1880 წლიდან მომდინარეობს. ამ წელს ადრიდის კონფერენციამ თანხმობა შეიტანა მაროკოსა და

ევროპის დაინტერესებულ სახელმწიფოთა შორის. მაგრამ ისეთ საზოგადოებრივ წესწყობილებაში, რომელიც ესპანიაშია დასაბუთებული, სადაც საზოგადოებრივ ურთიერთობათა განვიხარებელი ელვის სისწრაფით მიდის წინ, ოცდა ხუთი წელი ბევრ რამეს ნიშნავს. ამ დროს ბევრი რამ ცვლილება უნდა მოხდინა საერთაშორისო დამოკიდებულებასა და განწყობილებაში. ეს ასეც მოხდა. მაროკოს მთავრობა უფრო და უფრო სუსტდებოდა, რასაც აუცილებელ შედეგად მაროკო-ალჟირის საზღვრების შესუსტება მოჰყვა. ესპანია ძლიერ სახელმწიფოთა სიიდან ამოიშალა მაშინ, როდესაც საფრანგეთის ძალები ხმელთა შუა ზღვაში უფრო და უფრო იზრებოდა და ფართოდებოდა. საფრანგეთი შეიქმნა უძლიერესი სახელმწიფო ხმელთა შუა ზღვაში, რომელსაც მხოლოდ ინგლისი თუ გაუბედავს მეთაქვობას. ასე აცვლებოდა ევროპის სახელმწიფოთა ძალები, როდესაც გერმანიის მალულის სიამოვნებით უცქერდა იმ უფსკრულს, რომელიც ხმელთა შუა ზღვაში საფრანგეთის და ინგლისის ინტერესთა შორის ითხრებოდა. უეცრად ამ უკანასკნელ ხანებში გერმანიის პოლიტიკა სრულიად სხვა კალაპოტში ჩადა და სრულიად სხვა მიმართულება მიიღო. მისი სახელმწიფო-ევროპიული პოლიტიკა უეცრად საზღვაო და საერთაშორისო პოლიტიკად გარდქმნა. შედეგი ყველა ამისა იყო ევროპის სახელმწიფოების ურთიერთობათა ძირიანად შეცვლა: გერმანიას და ინგლისს შორის მტრობა ჩამოვარდა; საფრანგეთი თანდათან ვითარდებოდა და ელზასლოტარინგზე ფიქრით მას მოსვენებას არ აძლევდა. ინგლისის და საფრანგეთის შეთანხმება აუცილებელი შეიქმნა. ამ გვარად, ერთი, მხრივ იდგა გერმანია, რომელსაც მისი მოკავშირე აესტრია და იტალია სხვა და სხვა მოსაზრებებით ვერავითარ სამსახურს და დახმარებას ვერ უწევდნენ, და მეორეს მხრივ—რუსეთთან შეკავშირებული საფრანგეთი და ამ უკანასკნელთან ინგლისი. გერმანია არა სასურველ მდგომარეობაში ჩავარდა, მაგრამ მალე მას რუსეთის გაჭირვებამ მოუსწრო და მაროკოს შეახებ თავი მალა აღდებინა.

იმ ხელშეკრულებაში, რომელიც 1904 წელს საფრანგეთმა და ინგლისმა შეკრეს ერთმანეთს შორის, მაროკოს შესახებ ნათქვამია შემდეგი: „საფრანგეთის რესპუბლიკის მთავრობა აცხადებს, რომ მას აზრად არა აქვს მაროკოში გაეფუძებულ პოლიტიკურ წესწყობილების შეცვლა. ინგლისის მთავრობაც თავის მხრით აღიარებს, რომ ყველაზე მეტი უფლება მაროკოს მშვიდობიანობაზე ზრუნვისა ეკუთვნის საფრანგეთს, როგორც სახელმწიფოს, რომელიც მაროკოს მახლობელი მეზობელია, რომ მას ყველაზე მეტი უფლება აქვს დახმარება გაუწიოს ყველა იმ აღმინისტრაციულ, ეკონომიურ ფინანსიურ და მილიტარულ რეფორმების განხორციელებას, რომლებიც აუცილებლად საჭიროა ამ ქვეყნისათვის. ინგლისის მთავრობა აცხადებს, რომ იგი არავითარ წინააღმდეგობა არ გაუწევს აღნიშნულ ნიადაგზე საფრანგეთის მოქმედებას იმ შემთხვევაში, თუ ეს უკანასკნელი არ წავა ყველა იმ შეთანხმებათა და ხელშეკრულებათა წინააღმდეგ, რომელნიც ინგლისს აქვს მაროკოს შესახებ მოპოვებული“.

იმავე შეთანხმების პირობაში მოხსენებულია აგრეთვე, რომ ევროპის სახელმწიფოებს ენიჭებათ მაროკოში ვაჭრობის თავისუფლება, რომ ჩრდილო ნაპირების გამაგრება აკრძალულია; საფრანგეთსა და ინგლისს სწამთ აგრეთვე ესპანიის უფლებები მაროკოში და ორივე სახელმწიფო ვალდებული დიპლომატიური დახმარება გაუწიონ ერთმანეთს ამ შეთანხმების მუხლების სისრულეში მოყვანისათვის. და ასე, რამდენისამ

თვის შემდეგ საფრანგეთი შეუთანხმდა ესპანის, როგორც მაროკოს საქმეებში დინტერესებულ სახელმწიფოს, ხოლო სხვა სახელმწიფოებს იქ არავითარი ინტერესი არ ჰქონდათ, გარდა ვაჭრობის ინტერესებისა, და ეს უკანასკნელი კი მთელი ოცდა ათი წლით უზრუნველყო ინგლის-საფრანგეთის ხელშეკრულებამ. პროტესტის ხმა არსიდან არ ისმოდა. ამგვარად, მაროკოში რეფორმების შემოღებას არავითარი დაბრკოლება არ უღდა წინ და საფრანგეთიც შეუდგა ამ საქმეს.

1905 წელს, აპრილის უკანასკნელ რიცხვებში, საფრანგეთის წარმომადგენელმა ფეცში მაროკოს სამინისტროს სასურველ რეფორმების პროექტი წარმოუდგინა. ამ პროექტში ყველაზე უფრო თვალსაჩინო ადგილი ისეთ რეფორმებს ჰქონდა დათმობილი, რომელნიც ამ ქვეყნის მშვიდობიანობის უზრუნველ ყოფას ეხებინა; ასეთია, სხვათა, შორის ცვლილება ჯარის რეორგანიზაციისა და ფინანსების შესახებ. მაგრამ გერმანია უეცრად ყალუზე დადგა და წინააღმდეგობა გამოაცხადა. ინგლის-საფრანგეთის ხელშეკრულება 27 მარტს, ესე იგი მის დამტკიცებამდე 14 დღით ადრე, წარუდგინეს გერმანიას. 12 და 14 მარტს ბიულოვი ამბობდა რეისტაგში, რომ ეს ხელშეკრულება მას არავითარ საფუძველს არ აძლევს იფიქროს, რომ გერმანიის ინტერესები შელახული იქნება მაროკოში, მაგრამ წლის ბოლოს ეს აზრი მან, — ალბად გერმანულ შოვინისტების ზედგავლენით, — შეიცვალა და გერმანიის წარმომადგენლებს მაროკოში ბრძანება მისცა, რომ ყოველივე ძალდონე ენაბრათ საფრანგეთის რეფორმების პლანების განხორციელების წინააღმდეგ. მარტის ბოლოში ხმა გავრცელდა, რომ ვილჰელმი ტანერში გამგზავრებას აპირებდნენ, და, მართლაც, 31 მარტს ვილჰელმი და სულთან იერთმანეთს შეხვდნენ. 27 მაისს სულთანმა უარი განაცხადა საფრანგეთის წარმოდგენილ რეფორმებზე, — იგი გათამამებული იყო ვილჰელმის შეპირებით.

ამგვარად მდგომარეობა გამწვავდა. დღე-დღეზე მოელოდნენ ომის ატეხას. გერმანიის პოლიტიკა სწორედ ომის გამო-საწვევად იყო მიმართული. 30 მაისს უეცრად რეისტაგის სესიაც დახურეს და კანცლერი ბიულოვი ვადიქტატორეს, მაგრამ საფრანგეთმა დავეიმტკიცა, რომ ომი მას სრულიად არ სწყურია. საფრანგეთმა გერმანიის პროვოკაციას გვერდი აუხვია, — საგარეო საქმეთა მინისტრი დელკასესი სამინისტრო, რომელიც ომის პოლიტიკას ადგა, იძულება გადა-მდგარიყო. დელკასეს დამარცხება იმავე დროს გერმანიის პოლიტიკის დამარცხებაც იყო, გერმანიის მთავრობა იძუ-ლებული გახდა თავის მისწრაფებისთვის ფარდა გადაეფარებოდა. 24 ივნისს თავადმა ბიულოვმა რუვიერის ნოტის პასუხად სა-ფრანგეთის წარმომადგენელს ბერლინში მისწერა: „მას შემდეგ, რაც იმპერატორი დახმარების აღმოჩენას შეპირდა სულ-თანს, მას არ შეუძლია ღეთისანაბარა დასტოვოს იგი, მაგრამ მომავალი ეკუთვნის მას, ვისაც მოთმენა შეუძლია. სულთანის დამოუკიდებლობა გამოცხადებული უნდა იყოს და მაროკოს წესწყობილების ორგანიზაცია სხვა და სხვა მთავრობათა შე-თანხმებით უნდა იქმნეს შექმნილი. თუ ეს ცდა სასურველ ბოლომდის არ მივიდა, რაც ძალიან მოსალოდნელია, საფრან-გეთი დაადგება იმ გზას, რომელიც მას სურს“. ამ გვარად ექ ბიულოვი თვითონ აცხადებს, რომ იმპერატორის შეპირება ის მიზეზი, რომელიც აუცილებლად თხოულობს მთავრობათა შე-თანხმებით მაროკოს საქმის მოგვარებას, ე. ი. კონფერენციას.

ამაღ ეს კონფერენცია უკვე გამართულია ქ. ალგე-ის წინააღმდეგ სისწორით გათვალისწინება

შეუძლებელია, — ამას ნამდვილად ახლო მომავალში დაგვანე-ხებებს. დღეს დღეობით კი ამის თქმა შეიძლება უკვე იმ ცრულ-ფერენციით გერმანიას სურს თავის პოლიტიკის აგრესიულ ხასიათის დაფარვა.

ლეიპციგი.

დ. უ-ძე.

უძმოს — ძმა

(ფშაველემის ცხვარებიდან).

I

ტანით სწორედ მუხის ჯირკვს ჰკავდა, ჩასხმული, წაიჭრული. წვივები ისეთი სქელი ჰქონდა, რომ ჩვეულებრივის ადამიანის თითში სხამ გამოიჭრებოდა. ამიტომ ჩაღსო თავის თავს, როგორც უძმოს-ძმას, ისე წვივ-ტაცანს ეძსდა, და განა მარტო თავად? არა, — სხვანიც მასვე ამტკიცებდნენ. „აბა, დამკვლიე, ძიბაბლო, რა რივ წვივ-ტაცანი ვარ“ — იტყოდა ხშირად ჩაღსო თავის ტფ-მისანაკეში. ტაცანს ფშაველები რძის საწვევად, ბატარა კოდს უძახან და ჩაღსომაც თავის წვივები ტაცანს დაამსკავსა. სიარულის დროს ისე მაგრა ადგამდა ფეხებს, რომ ხმელს დედამიწას იმისი კვალი, როგორც ბეჭედი ქადადს, ისე ცხადად ზედ ჩნდებოდა. ზამთარ-საფხულ გულ-გადელილი დადგოდა. ახალუხისას სარტყელს ზეკოთ ორს ან სამს დიდს თუ შეიკრავდა. ამის გამო იყო, რომ განაგრად ამტკიცად შაღის პერანგიდან, როგორც კაკლის ნუჭრები, ხშირის ბაღნით დაფარული მისჩანდა მისი გაუტყეული გულ-შეკრდი.

მარტხენა გვერდზე, მხარ-იდლოვ თასიმბზე დაკიდებული ჰქონდა სქელი, დაშიბული, ტარეღის მთარხნი. წითელს, დაქდაჯა სხნეს ცისფერი მარინარი თვალები უშეშენებდა; ზვიგდან ამ თვა-ლებს, როგორც ჩარდახი, გადმოჰფარებოდა სქელი, შავი წარბები. მთელი მისი სხეულის აკბოულება და სხის მეტყველება მოჭობდა, რომ ჩაღსო შეურაცხოფიანს ადვილად არავის ამატიებდა. მანტრ უუღას ემინოდა ჩაღსოს მუშტისა; ვისაც იმისი წარეილი მუშტი მოჰხვედროდა, უუღას იძსოდა: „ჩქა დამკრა მაკ ოჯან-დაქტეულმა, ნამდვილად ჩქა დამკრა“.

მაგრამ ჩაღსო, ეს უძმოს-ძმა, ბირდად თავის შეურაცხოფ-ფულთ ხამ არ ეჩხუბებოდა, — ეს ძაღან იშვითად მამხინარს, — არა უძმოს-ძმა სხვას გულისთვის ჩხუბობდა, სხვას ეკუველებოდა; როცა კი დაისახვდა, რომ ერთს ორი ან სამი სტემადა, იგი მო-სწყურებს ჰკარგავდა, და, როგორც თითონ იტყოდა, მამან „ჩქალებ-ზე იჯდა“. არ მოუთმინდა გული და ბირდადმარ გადაიჭრდა. და-ჩაგრული ჩნდობობა მისთვის როდა იყო საჭირად. საკმარისი იყო დაჩაგრული ვინმე ენახ უსამართლოდ, ძაღ-შეტობით, კაც მრავ-ლობით, რომ ჩაღსოს თავი გადაეღო სისიკვდილოდ. „რას ჩსადით ეი. ექვეე? არ იცითა, რა აქა ვარ უძმოს-ძმა?“ დაიბუხებდა, როგორც ვეფხვი, და გადაჭრებოდა მისაშველებლად თავის ტრეღის მთარხნით და ვაი იმას, ვისაც ჩაღსოს მოქინეული მუშტი ან მთარხნი მოჰხვედროდა! მისი ფეხზე დადგომას შეუძლებელი იყო. ბეჭნი ამისათვის ჰქობდნენ და ამბობდნენ: „უკეთურა, უჭკურა, ბესავია, ენრება, სცა არავინ ჩსას ჰქითხვს, ძაღად ჰირს და ხათაბაღს იცვამს თავსეო“.

უძმოს-ძმობა ბეჭს საქმეს უხენდა ჩაღსოს და მრავალს უსი-მონებასაც. ხატობებს, ქორწილებს ის არ დააკლებოდა და, როგორც მოგვსენებოდა, ამისთანა ქეიფის დროს ხდებოდა უოველ-გვარი უსიამოვნება. თავად ჩაღსოსაც ჩხუბის დროს, რა თქმა უნდა, ბე-ჭრი ჰხვედებოდა მუშტი, ჯახი, თუ სარკელედი, რის გამოც თავი სუღ გადაკარტინილი ჰქონდა, თითქმის ქათმებს ან ანდაურებს ბურის ციბი უკენეათო. ტრეღობაზე არავითარს წამაღს არ მიაკრებდა, რად უნდა ბეჭი ჰხვეწიყოფით, სისხლს, ბირდად

თუ თავიდან ჩამოხადენს, მთელ რ.სამ დღეს არ მოიხანდა. „ბიჭის ჩამოხრება უნდა გუგურობდეს“, ამბობდა.

გათავადობდა თუ არა ჩხუბი, დასჯიდა რა უძმოს-ძმა უსამართლობის ჩამდენთ, მაჰმართავდა სთამაშო მთედან, სხადე ქალები გარდახსნა ჰეგუარტანებდენ, ან ისმოდან სტვირისა დიდი, ბოხს ხმაზე დაძახილი: ნადან რაღა, დარტიალიდი, დარტიალიდი, ტიტლი-ტიტლი, ნადა, ტიტლი ნადა!..

უძმოს-ძმა თამაშობის დროს სხემო სანახავი იყო: ზოლ-ზოლად ჩამოხადენა ისხელი ჯერ არ მიჰხმობდა ხორცის კანზე, თვალბ-სახე-გაბრწინებელი დაძახებდა: „ტოშა! ქალებო ტოშა, უძმოს-ძმა თამაშობს, დაუყარით! ფიცხი, ფიცხი!“ დაიწყებდა რა თამაშობას, მიწა იძვრდა, თვლებს ისე მავრა სტვიმდა დაბდა, რომ მას ნათყურზე ბაღახი ადარ ამოვიდოდა მის დღეში; როგორც ურო, მაკუშული მუშტა, ვიდრე თამაშობას გათავებდა, სულ მადლი გჭირს ამკერილი და ატრიალებდა წაღმ-უგუღმა.

ასე, რამდენად ხანი გადიოდა, ჩაღხოს წვიგ-ტანახობა შეიერთა, შთანთქა უძმოს ძმობის სხელ-წოდებამ: დღეს უეღო ჩაღხოს უძმოს-ძმის ექნა. ჩაღხოს მტრობა ტოლ-ამხანაგებთან დიდ ხანს არ განტანდა: თდონდ ერთი სიტყვა ვისმე კი წამოეკრანტა: „შერიგებუნი, ის უევე უზად იყო ბევრ შემხვევებაში შუა კრებოდა კი იყო სჯირობა: უძმოს-ძმა იევე დღეობაში, იმევე, ან მეორე დღეს შეუროგებობდა. თავადვე მივიდოდა თავის შეურაცხმყოფელის ბუნაზე, დადგებოდა თავზე და უტოლდა: „არ შეგრიგლო, ძმაო, სულ ხომ არ ვაჩხუბებთ? ადუ, მამ მკოცე, ადუ ჩაჩაჩა!“ მობარდაბირეს რაღა ეთქმობდა, —ადგობდა და ერთმანეთს გულ-ჭკონიბდენ. ხელდახელ მშვიდობახანობა ჩამოფარდებოდა. ცოტა ხანს შექდეტ ჩაღხოს სიმღერაც გაისმოდა, მისივე „მტრების“ მობახუბოთ:

ხანდახან შასა ღვანოს,
ხან და ხან შამდერნებო.
ხან თმა უნდა ძდიერი,
ხან და ხან შასგენებო.

ან ამ სიმღერას იტოლდა:
ემა უმღერადი არ ვარცა,
გაჟატი უხელბელო,
გაჟატს უხელბელსა
ქალი სჯიროს უხსენებელი.

ჩაღხომ იცოდა მხოლოდ სახალხო სამღერები, რადგან წირო-კითხვისა არაფერი გაკებოდა, და თითო-ორიჯა ადგილი „გოგონის ტუარსინიდან“ გაკონებოთ დასწავლილი ჰქონდა. უძმოს ძმა დასდინდარ როდი იყო, მაგრამ ქეთვის დროს მღერა ძაღიან უეგარდა. უეგარდა და მღეროდა სავირო ლექსებს. ადვოთფარებით და ცატრებით მღეროდა იმ სიმღერებს, სხადე იყო დასურათებული ქველობა, გჟატობა, ტუეების დახსნა ტუეობიდან „ტუე-გარკქენა“ ბიჭის მიერ.

„გაჟატს ბურადზე გულადი
სამის გაფრინით მეტია.“

თავადე სულით და გულით სწუროდა, დაჰმსჯავებოდა იმ „ტუე-გარკქენა“ ტუეით მხსნელს ბიჭებს, იმთებრ სახელოვანი გოგონები.

II

რამდენი უბედურება შეამთხვია ჩაღხოს უძმოს-ძმობამ და რამდენჯერ ატრია დედა ცხარე ცრემლით, მაგრამ გულს მანც და მანც არ იღებდა, ვიდრე მუხლი მოსდევდა და მკლავი უჭრიდა, ერთხელ ცაბურთობას თვხად კი მთიტეს, რამდენიმე ჯეიღამ

უტუესე ჩხუბი ერთს ჩობანს, რომელსაც ცხვრის ნათავარი თხლით მოჰყუნა ხატში და ერთი მთავარ-ანგელოზისთვის მისწავლილი ჰქონდა. მოუშარეს: „ქ ქალებო დაძახება, თავადე ტოშა, განზრახვა გაქვსო და სხვა ამისთანები მოუდევს შარად. საწავლი წაქციეს და ერთმა მთავარმა უელში ჰიარება დაუწყო. ჩაღხომ ამ დროს სიმღერაში და არაფერს სმაში იყო გათუელი, დაინახა რა ეს სურათი, გაქნა მისაშველებლად. მოსჭიდა ხელი გამარჯვებულს ფშველს, გასშვობინა ხელი, სწია და გასწორა წელში. „ქ ვერა მხედვა, ვინა ვარ, ძმობილო, რა იონს ჰქენით ამ საწავლს კაცზე, მე დამკართი აბა, თუ კი ბიჭები ხართ. ქ არა უძმოს-ძმაო“. სთქვა რა ეს, თან მიუეოლა მთრახინც. იგი წაიქცა. რმა წაქცეულის ამხანაგმა ჩაღხოს დაუშინეს, მაგრამ ვერ შედრეკეს, ჩაღხომ დაირეკა ისე მთრახინთ, რამდენსაც დაჰგრაჯდა, იმდენჯერ თან დასწავლებდა: „მამაკას დაკარგვით უღარტაული ფერის ბოხად, უძმოს-ძმის რა ეძახანო“. გვრდობი ადგაო იყო, მთელი ხალხი—კაცი და ქალი—ქ მოაწვა, ჩაღხოს როგორღაც თვალი დაუსხლტა და იქვე ზარაფს კლდეზე გადაჩხა. შეჰქმნეს ქალებმა წვილ-კვილი: „გაჰქე, დაიღუბა კრე, მოკვდა კაციო!“ მხოლოდ ეს ისმობდა.

— არ მოგვედი, არა! ცოცხალი ვარ და დედის ვუტირებ უეუდს, ვინც ბუჩავს კაცს იზოლბოტეს, —მთისმა კლდის ძირიდან ჩაღხოს მუხრობი ხმა.

ჩაღხად ხალხი, გამოხდენ დოსტაქები და დაუწიეს ხევა ჩაღხოს თვხს, ატრახებოთ შეუერეს, თუცა ჩაღხო წერებოდა, ჯავრობდა; არაფერი მიმე, ჩემთვის არტახეო სჯირობა არ რისო. ასლად იმზე გაწერა, როგორ თუ ხელის კიდეით უნდა წამოეგანთათ. ჩაღხო რე მამეგანდოთ, თავისას მანც არ იშლიდა და უთვლიდა მუქარას თავის მობარდაბირეთ: „კიდევეც მოვა საფხული, დროში აკომიანო? დაცოთ, დედას გიტირებო, უღარტაულ ფერის გაზლილიო“. ჩაღხო შინამდე ხალხს უნდოდა სკაციით მიეტრახათ, მაგრამ ამზე ვერ დაითანხმეს, თუცა ბევრს ეცდნენ, და რომ ვერაფერს გახდნენ, შესვეს ცხენზე და ისე მოიფენეს მის სახლში.

— აბა, რადა მეშველება, შე დედა მამეგარო, რაზე დამღუბე და დამაქციე? რაზე შეამიბეღე წავლი? რაზე გამომპყრო უელი? რა გარკო ჰქვენანამ და უძმოს-ძმობამ, შე ბუჩავო? შენის ვლით ლარა ვარ, არ არი ჩემთვის მისჯინება არც დღე, არც ღამე, არა ტყვამ დმერთი ან ხატო, რაზე მადონებ, ბიჭო? უთხრა ჩაღხოს დეამ, როცა ჩაღხო ჩამოხდინეს ცხენიდან.

ჩაღხო ხმას არ იღებდა, დაიჭაბ იჯდა დერეფნში, ტახტად გადებულს, ცულოთ გათლილს ფიცარზე.

რა განივლებს და გტირებს, შე საწავლო? უთხრა დედას ბოლოს ჩაღხომ. —ტახ კი მოკვდება? მამიჩება ფხა და ისევე ჩაღხო ვიქნები უფრო უეუკისი. ვანები ტავარებს, სთობი? ნუ გეჟავრება...

— სადა და როდის? — უთხრა დეამ მხევეანრმა. — ქვეუანამ კიდეც მოვიკლო ნამუშაველი და ჩვენ ჯერ ნამეღლიც არ მაგვიტახია უნაშა... რა იყო, ბიჭო, რა დაგემოდა? აბა მჩვენე თეხი, სადა გტოვებ? — დაუწყო სინჯვა დეამ და თან ცრემლები ჩამოსდიოდა თვალთავან და სხელებდა ჩაღხოს ეხადანს, რომელითაც თეხი ჰქონდა შახეული. — „გაჰქე და ქა მე, — სთქვა კვლავად მხევეანრმა, — რა ბუჩავს დღეს ვარ და ხარ შეილო განიანი ვაჰქე, რა უტკუო ხარ? რა ექნა ამ წაღმარებულში...“

— ნუ წუწუნებ ერთი, თუ დმერთი ტყვამ, ჩემო დედა, არა მიტრიახე მე სიტრეგო.

ჩაღხოს დეამ საყუთარი მჭიმობაც მოიშველია და დაუწყო ჩაღხოს წამლობა, ხოლო მხრში ამოსადებო და ტახის დასანაბრე-

ბი ჩვარჯნი უძმოს-ძმის ქმობილმა როსტიამ გაუკეთა. საწოლო ლოგინი ჩაღსომ იქვე, რომელ ფიცარზედაც იჯდა, იმ.ზე გაიკეთა: გაფინა ზედ ხმელი თავა, თავაზე თუორი კანკილი ნაბადი ცაღ-აფარა; ზედ სახერად თავისი მისახვევი ნაბადი ჰქონდა. ჟაფხული იყო. თავით ედგა ზირ მოტკილი ჩარქა წყლით. ჩაღსო გასტქე-როდა ჰარდა: ზირ ვანებით დფარულს ფერდოქეს, ბრაზი მისდიოდა, — სხვების ვანები იმეპოდა: ბეგრი მუშა ადგა თავს, ხოლო მის ვანში მისჩანდა მარტო მისი დედა მსკვანარი, რომელიც დილი-დან სდავამდე ორად მოხრილი თავ-უღებულად მუშობდა, შვიდა ვანს და ძნასაც თითონვე ჰქონდა, მაგრამ ვერ ახანებდა. ან რას გაასწებდა მარტოკა სამოცა წლის ადამიანი?.. უძმოს-ძმა ამოი-ხრებდა, მხოლოდ არაფერს იტყოდა.

ჩაღსო არ-გებდენ, სხვის ქამავთბასა და ჩხუბზე ხელის ადე-ბას ურჩევდენ, მაგრამ იგი მაინც არ ტუდებოდა.

„რს ვქა, გული არ იშლის ოხერი და! ამბობდა იგი — ბევრჯელ მინდა თავი მოვარიდო, მაგრამ, დანკრულს რომ ვინახავ, ჩემი გული იწვერნის, მესიბება, მიმათრეს, ადარა მახსოვს მაშინ ადარც თავი, ადარც სახლი, ადარც დედა, არც ცხოვრება. აი ეგა ვარ, ამიღეთ და გადამიტკეთ კლდეზე, ან ერთი ღოღი აიღეთ, დამეცით თავში მოჩანს და გათავდა. დემრთს ეგრე გაუჩინებარ: აჭათ, დამშლეთ და შეორეთ ამკეთ“.

დედაც ბევრს არიგებდა, აშინებდა ამით, — თავს მოვარჯე ან გაგურები, წავალ მაშის სახლში. მთელს ქვეყანაში თავს მოტკრი, კარში გამოსავალს დავიდეგო.

უძმოს-ძმ. ხან და ხან დაფიქრდებოდა და იტყოდა თავისთვის „ეჭვ, ამს. ხატრანის... უნდა ჩხუბზე ხელი ავიდო, ადრც ვისა ვცა, ადრც ვის ვეცემა, ვეკლები ჩემთვის ჰქვიანად, მაგრამ რა, ტუეულია, სულ ტუეულია, — გული არ გამ. ძლებს, ისევე ვინხუ-ბებ, ტუეულია, ტუეულია დამბობ. ბევრჯელ ვთქვა, ადარ ვინხუ-ბოფო, მაგრამ არ იქნა. მითრახები რა დტუერება, ჩხუბად რაო გა-სდება, გული ამადებს, ტნში ვრქარტკელი დამადის, კნკალს მომ-კიდებს, არ ვიცი, ზოგს რის გული უძე? ან რის სისხლი უდგა, რა შე-ჩხუბრებისაკე არც-გი მიიხედავს, ჩქხედავს დინჯად არაყანს ვინწს და ცრცსავით ერთ ტუეებს ილაკს. აბა, რა კაცა ესეთი კაცი? არაფერი, კაცუნა! მამ შეც კაცუნა უნდა ვიყო? ტუეულია, სულ ტუეულია!“

გარედან ჩაძახალი ხმა ვერა სდავად ჩაღსოს გულიდან ამო-ძახილს ხმას, ვერა სთრგუნავდა მის შეუპოვარს, გაუტყუელს გუ-ლის თქმას.

ჩაღსო ფესისაჯან ორი თვე იწვა. იქვე გვირდით უარკში შატანებულს ზღოზე იყო ნამოკიდებული იმის დაშობული მათრახი, დასტქერდებოდა თავის მათრახს, რომელიც მისავით უუარდა და იტუ-და: „ნუ გეშინიან, ჩემო მათრახო, კიდევ სად დავატრიალებ ძიობის მადღმა. კიდევაც მუა ზაფხული, დრომანი აესხმინარ.“

ჩაღსოს უძმოს-ძმობამ ბეგრი წელელი, ცემ-ტუემა შესიღვნა და ერთად ერთი სიკეთე — ცოლი ამოგინა, გოგო ისეთი, როგორც მარწუვი. ჩხუბში ნახს ქალთამზემ ჩაღსო ჰარველად, თუმც იმას სახელი წინადაც გაკონილი ჰქონდა. უძმოს-ძმა, მოჩხუბარი ჩაღსო მოეწონა, შეუეარდა და გაჭუა ცოლად.

კარგს ვმს. შაჭუვარდი, ქალო,
ნუ სახსა ცხვარ-ბეგრისასა.
კარგი უოფნა და ქონება
მეხს მაქე კარგის უმისასა.

ვათა-ვ. შაველია.

(დასასრული იქნება.)

ვახო წირულვა

იერიწული

დაზარალებულ გურულების სასარგებლოდ ფულში შემოსწრქსქსქს-ღვე შემდეგმა პირებმა: ნიკ. ბესარ. ლოლობერიძემ 25 მან., დ. ლოლო-ბერიძემ 25 მან. ლაგერეტი სამონიამ 5 მან., ბ. თალაკვაძემ 15 მან., ზინაიდა დუმბაძემ 10 მან., მღვდელ-მონაზონმა ტარასიმ 10 მან., ირინე ქობულაძემ 20 მან., ეკატერინოდარში შვეგროვილია 139 მან. 50 კ., ხონში შვეგროვილია 8 მან. მეფარიშვილისაგან და გურგენიძისაგან შვეგროვი-ლია 141 მან., 73 კაპ., სულ 399 მან. 23 კაპ. განმათავისუფლებულ მოძრაობის დროს დაზარალებულთა დასახმარებელ ფონდისთვის ნიკ. ბესარ. ლოლობერიძემ 200 მან.

რედაქტორი ფ. გოგინიაშვილი
გამომცემელი თ. დი პავლე ი. თუმანიშვილი.

ივერია
1906 წელს

5 მარტიდან გამოდის ყოველკვირეულ გაზეთად, ზოშით ერთიდან ორ თაბახამდის.

ფასი გაზეთისა წლის დამოკვამდის ტფილისსა და ტფილისს გარედ გაგზავნით 3 მან., 5 თვით — 2 მან.

„ივერიის“ შარშანდელ ხელის მომწერო, რომელთაც ხელ-მოსაწერი ფული სრულად ჰქონდათ შემოტანილი, დაურვიდე-ბათ დაკლებული პრემიები №№ 8—11, რომლებიც უკვე დაბეჭდილია, ხოლო დანარჩენ მე-12 ნომრის მაგერ გაგზა-ვენებათ ყოველკვირეული „ივერია“ ერთი თვის განმავლობაში.

ხელის მოწერა მიიღება „ივერიის“ რედაქციაში, ფრეი-ლინის ქუჩაზე, № 5.

საფოსტო ადრესი: Тифльс, Редакция газ. „ИВЕРΙΑ“.

საქმეწვილო ქურნალი

ნაკადული

სურათებით

წელიწადი მეორე.

ხელის მოწერა მიიღება რედაქციაში, წ.-კ. საზოგადოების კანცელარიაში და მარიამ დემურიას ბინაზე, ალექსანდრეს ქუჩა, № 5. რედაქცია იმყოფება გოლოვინის პროსპექტზე, ზუბა-ლაშვილის სახლში, № 8.

ყოველდღიური გაზეთი **„სწოგის“**
ფურცელი სუკათობიანის დამატებით

პირველ პერიოდინ წლის დამლევამდის

ღირს 4 მან. და 50 კაპ.